

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

NET WERK 59

812-813

Historische waarden en ruimtelijke dynamiek in het Groene Hart van Nederland

Eind november 1997 verscheen *Het Groene Hart. Een Hollands Cultuurlandschap*, een boek geschreven door Guus Borger (hoogleraar historische geografie), Adriaan Hartsen (onderzoeker) en Paul Vesters (beleidsmedewerker Nationaal Contact Monumenten) met medewerking van Frits Horsten. Zij brengen daarmee de cultuurhistorische waarde en de aantrekkelijkheid van de overblijfselen van eeuwenlange landschappelijke transformaties onder de aandacht van een breder publiek. Prof. dr. Guus Borger adviseert de minister van VROM namens het Platform Landschap en Cultuur over de mogelijkheden die het Groene Hart heeft om op een duurzame wijze het gebied te ontsluiten en tegelijk de levende geschiedenis van het landschap voor de komende generaties te behouden.

Op 4 januari was tijdens het VARA programma *Vroege Vogels* een door hem becommentarieerde wandeling te beluisteren. Bij *Kamerik* stond hij stil bij het door mensen voor weidevogels geschikt gemaakte landschap van de veenontginningen. De traditie om bij nieuw land namen van verre gebieden en ste-

den van het oude land te gebruiken vinden we in Holland in de middeleeuwen met namen als *Kamerik* of *Portengen* die naar het verre Frankrijk wijzen of naar het mythische *Pays de Cocagne* (*Kockengen*). Nog vandaag de dag geven onregelmatigheden in het patroon van sloten aan hoe de individuele ontginning aan de algemene ontginningsstructuur uitdrukking gaf. Bij het *Woerdens Verlaat* is de oude waterscheiding nog zichtbaar tussen de hoogheemraadschappen van *Woerden* en *Amstelland*, ook nadat zij met elkaar fysiek werden verbonden. Bezoekers van het gebied moeten leren de subtiele verschillen te zien en te waarderen. Een van de mogelijkheden is het scheppen van verbindingzones en het realiseren van de ontsluiting van het agrarisch gebied voor bezoekers zoals wandelaars en fietsers. Bij de laatste is het probleem van herriemakende of natuurvernietelende tweewielers wel aanwezig, daar stond Borger vooralsnog niet bij stil. Bij de *Meije* is met de uit de 11e eeuw stammende kade nog een ontwikkelingspotentie voor de recreatie aanwezig. Opmerkelijk is de nauwkeurige landmeting die al in de 11e eeuw uitgevoerd kon worden, halverwege tussen *Meije* en *Oude Rijn*, een halvering die aan de oude kade haar kronkels heeft gegeven. Een goed aangelegd voetpad tussen *Woerden* en *Zwammerdam* zou de

wandelaar de mogelijkheid geven lijfelijk dergelijke eigenaardigheden van de bewoningsgeschiedenis te beleven. Landschappelijke kenmerken zoals door droogmakerijen veroorzaakte hoogteverschillen tot 3 meter (zoals bij Nieuwkoop) zijn alleen voor de zich langzaam en bedachtzaam verplaatsende recreant goed waar te nemen. Pas dan valt er van de subtiele verscheidenheid van het landschap te genieten.

2
3

Hoeveel is een dergelijk genot ons waard? Wat heeft de huidige samenleving over om dit genot voor de toekomst zeker te stellen? De vraag die Borger aan het einde van zijn wandeling stelde moet in de komende jaren (en in beginsel al in de komende maanden) een antwoord krijgen. Deze commentarierende wandeling nuanceerde het al te statisch-beeld dat de vele in het boek geplaatste foto's oproepen. Op deze foto's komen sporadisch mensen en dieren in fotogenieke composities voor. Auto's zijn nauwelijks te zien, op recreatieplassen komt bijna geen zeilboot voor. Kortom een idyllisch landschap zonder enig spoor van de bedreigingen waaraan dit gebied is blootgesteld. Deze bedreigingen komen uiteraard in de tekst aan bod. Het is begrijpelijk dat de auteurs juist de verscheidenheid en de verstilde schoonheid hebben willen benadrukken, maar de selectie van foto's geeft de kritische lezer een

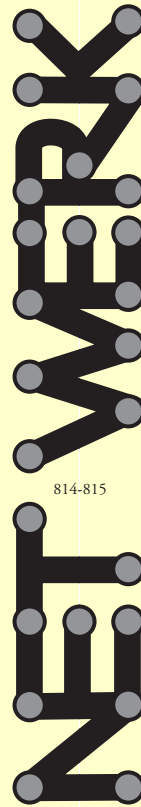
ongemakkelijk gevoel. Zou de esthetiek nog steeds zo overheersend zijn bij monumentenzorg en landschapsbehoud?

Het Groene Hart. Een Hollands cultuurlandschap, door Guus Borger, Adriaan Haartsen en Paul Vesters, m.m.v. Frits Horsten, 22 x 28 cm, genaaid gebrocheerd, rijk geïllustreerd in kleur en zwart/wit. (Utrecht: Matrijs 1997) ISBN 90 5345 1099, f 39,95. Het boek is verkrijgbaar bij de boekhandel.

Promotie Adrie de Kraker

Op 10 november 1997 promoveerde Adrie de Kraker op een onderzoek naar de ontwikkeling van het landschap in de Vier Ambachten en het Land van Saeftinghe tussen 1488 en 1609. Om te verklaren waardoor het mogelijk was dat in een tijdsbestek van nog geen tien jaar een compleet landschap ten prooi viel aan de golven heeft hij een groot aantal verschillende ontwikkelingen met elkaar in verband gebracht. Een centrale rol hierin spelen de krachten van de natuur in combinatie met het oorlogsgeweld en het falend dijkbeheer. Het onderzoek begint waar het monumentale werk 'De Vier Ambachten en het Land van Saeftinghe in de Middeleeuwen' van Mw. Gottschalk stopt (1205-1488).

59

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

A.M.J. de Kraker, **Landschap uit balans. De invloed van de natuur, de economie en de politiek op de ontwikkeling van het landschap in de Vier Ambachten en het Land van Saeftinghe tussen 1488 en 1609.** (Utrecht: Uitgeverij Matrijs 1997) Tel: 030 2343148 ISBN 90-5345105-6

Milieu-economische geschiedenis?

De Belgische Vereniging voor Sociaal-economische Geschiedenis heeft op haar studiedag 21 november j.l. gekozen voor een multidisciplinaire benadering. Voor Erik Thoen die zich naast economische en landbouwgeschiedenis steeds meer op het terrein van de ecologische geschiedenis begeeft (onder meer als hoofdredacteur van het Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis), was de keuze voor de hand liggend.

3
4

Ook de eerste spreker, *Jan-Luiten van Zanden*, bewoog zich als mede-auteur van de Groene geschiedenis van Nederland op bekend terrein. Hij ging uit van reeds uitgevoerd econometrisch onderzoek over de relatie economie-milieu, in het bijzonder de omgekeerde U-kurve. Volgens deze hypothese neemt in de armste landen de milieuaantasting evenredig toe met het inkomen,

maar voorbij een bepaald punt vindt er een omkering plaats, zodat bij de rijkste landen uiteindelijk een relatief laag niveau van milieuaantasting zich voordoet. De vraag die hij stelde was of de omgekeerde U-kurve - bekend als de groene Kuznets-kurve- voor Nederland aantoonbaar is en hoe daarbij de relatie tussen milieuvuiling en economische groei te duiden is. Hierbij doen zich diverse methodologische moeilijkheden voor die te complex zijn om in dit korte verslag uit te leggen. Wel kan een aantal stellingen van Van Zanden samengevat worden. Hij gaat ervan uit dat een schoon milieu in principe een collectief goed is, te beïnvloeden door overheidsingrijpen. Een schoon milieu en natuurwaarden ontstaan door een vraag. Aan die vraag kan voldaan worden via de markt en via overheidsbeleid. De vraag laat zich tenminste voor een deel uitdrukken in het aantal leden van milieuorganisaties (en proto-milieuorganisaties zoals de beweging van de hygiënisten in de negentiende eeuw). Het verband tussen de groei van de vraag naar natuur en de groei van het inkomen per hoofd van de bevolking laat zich aan de hand van die getallen aantonen. In een dergelijke optiek zijn natuur en een schoon milieu luxe consumptiegoederen. Het ontstaan ervan via de markt is echter beperkt. Via de overheid zijn er twee middelen

om druk uit te oefenen: collectieve acties en stemgedrag. Collectieve acties hebben echter te lijden onder het dilemma dat grote diffuse groepen moeilijk te organiseren zijn en dat hun belangen in de democratische processen slecht te behartigen zijn. De milieubeweging moet zich daarom steeds meer toespitsen op een effectieve vertaling van die vraag en het onderhandelen in de richting van de produktie van schoon milieu en waardevolle natuur. De tegenstelling tussen welvaart en schoon milieu blijft bestaan, maar een beïnvloeding van het handelen van de overheid is wel mogelijk. Het is niet de economische groei die automatisch leidt tot een schoner milieu, maar de mate van invloed via een effectieve organisatie van de vraag.

De tweede spreker, *Claire Billen*, richtte zich om te beginnen op de consumptie van via kunst 'gemedieerde' natuur. In de 19e eeuw zijn in België emblematische natuurbeelden ontstaan zoals de kust, de Kempen, de Maasvallei en de Ardennen. In eerste instantie zag men de industrie als een verschijnsel dat zich geografisch binnen perken liet houden. Industrie werd aanvaardbaar gemaakt door esthetisering. Toen de industrie veel diffuser werd en zich over het hele Belgische territorium verspreidde, kwamen groepen wetenschappers en intel-

lectuelen (maar ook industriëlen) in het geweer ter bescherming van natuur- en cultuurlandschappen en monumenten. Het verdedigen van landschappen was ook een politieke kwestie: landschap is collectieve schoonheid voor eenieder in de maatschappij en dient dan als groot gemeen goed verdedigd te worden. Aan het begin van de twintigste eeuw ontstaat dan een geografische omkering van de 19e eeuwse situatie: het is de natuur die geografisch in precies begrenste natuurgebieden 'gelocaliseerd' is, terwijl de industrie zich meester heeft gemaakt van het territorium. De industrie heeft gezegevierd.

De ideologische relatie van natuurkennis en economische theorie was wat moeilijker te illustreren voor de derde spreker, *Geert van Paemel*. Weliswaar hebben theoretici van de economie herhaaldelijk gebruik gemaakt van biologische metaforen, maar deze zijn nauwelijks in praktisch bruikbare modellen vertaald. Biologie en in het bijzonder evolutie hebben voornamelijk gediend als legitimatie van economische verschijnselen als concurrentie en economische agressie (survival of the fittest) of andersom juist als legitimatie van collectivisering (de samenwerking in dienst van de overleving van een soort). Metaforen zijn een uitdrukking van ideologische consensus.

4
5

59 NET WERK

816-817

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Isabelle Parmentier heeft aan de hand van de stadsrekeningen van Ath, Charleroi en Nivelles de stadsreiniging en de ophaal van stadsvuil in de 18e eeuw gereconstrueerd. Dezelfde variëteit die in Nederland te zien is valt ook in België vast te stellen: soms werd de vuilophaal verpacht, elders of in andere perioden is er sprake van directe gemeentelijke bemoeienis. Politieke onrust verstoort de continuïteit van de regelingen en de inkomsten en uitgaven schommelden. In Nivelles was sprake van een 'leidingmeester' die moest toezien op de toestand van watertoevoer. In het midden van de achttiende eeuw werd een bijdrage in de kosten verwacht van de burgers. Zoals elders was in de drie steden de handhaving van de controle tegen vervuiling zwak.

Bruno Blondé gebruikte boedelbeschrijvingen als bronnen om na te gaan welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan in het consumptiepatroon van duurzame goederen. In de 17e eeuw stelt hij een omslag vast. Tafelgoed werd van mindere kwaliteit, behangpapier verving goudlederen behangsel, goedkopere stoffen namen de plaats in van lakenstoffen. Dit betekende dat er een bredere markt kwam voor minder duurzame consumptiegoederen. Mode kreeg een toenemende invloed bij de inkoop.

In de 18e eeuw laten de boedelbeschrijving een toenemende sociale kloof zien en tegelijk 'dalende' consumptiegoederen: de aanschaf in minder gegoede kringen van soorten goederen die daarvoor slechts bij rijkere gezinnen te zien waren. Voorwerpen kregen een kortere levenscyclus. Door zijn gebruik van bronnen heeft Blondé zich niet beziggehouden met de aanbodkant. Hier ligt nog een ruim terrein voor toekomstig onderzoek.

Pierre-Alain Tassier kon als laatste spreker niet aanwezig zijn op de bijeenkomst. Claire Billen presenteerde zijn onderzoek namens de afwezige. Tassier heeft de bosgeschiedenis in België tussen 1840 en 1940 bestudeerd. Een van de problemen was het schatten van oppervlakten aan de hand van partijdige bronnen. Er is in elk geval geen eenduidig beeld van toenemende ontbossing vast te stellen. Naast ontbossing heeft ook herbebossing plaatsgevonden, weliswaar voornamelijk naaldbossen. Tassier verzet zich tegen de polariteit landbouw/bos. De grote veranderingen zijn in het bosbeheer gekomen met de verkorting van rooicycli. Privatisering van bos heeft niet per definitie rooibouw betekend. Een van de discussiepunten is de vraag of Willem I wel of geen belangstelling heeft gehad voor bosbouw. Het feit dat hij grote bosarealen aan de

5
6

4
5

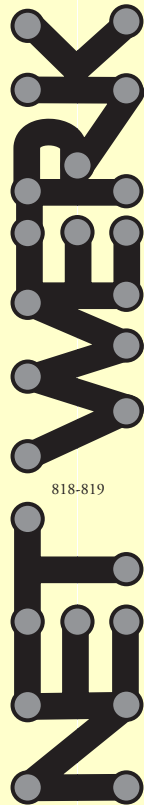
Société Cénérale verkocht betekent niet per se gebrek aan belangstelling: de verkoop vond plaats onder de voorwaarde dat de SG wel 'iets met de bossen ging doen'. Er kunnen ook misverstanden ontstaan over bescherming. Bossen die bescherming genoten als jachtbossen waren er ten behoeve van het wild en ten nadele van jonge aanplant, dat door het wild werd aangetast. Wel heeft de jacht betekend dat bosareaal gehandhaafd werd als er bedreiging was van rooijing om landbouwgrond uit te breiden in een periode dat hout door goedkope import geen goede investering was. Staatsbosbeheer kreeg pas aan het einde van de negentiende eeuw een beduidende invloed, in navolging van de bosbouwvernieuwing in andere Europese landen. Deze ontwikkeling werd weer bedreigd door de economische crisis in het interbellum. De geschiedenis van het bos is vol tegenstrijdigheden: verwaarlozing van het bos -en dus terugkeer naar een 'natuurlijker' toestand- kan juist gepaard gaan met grotere dreiging voor bosareaal, als de grond met een andere bestemming meer rendement oplevert.

De hier beknopt weergegeven voordrachten zullen een plaats krijgen in komende nummers van het Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis.

Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis

Net op het nippertje is nummer 1 van het Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis nog in het jaar 1997 verschenen. Het tweede nummer van 1997 (verspreiding: 1e kwartaal van 1998) is in de maak. De meeste bijdragen aan de hierboven besproken Gentse studiedag zullen in de komende nummers worden opgenomen. Inhoud van nr. 1 jaargang 2/1997: K.A.W Leenders, Landschapsgeschiedenis van het Gastels Laag, 2-10. Johan Braeckman, God als almachtige horlogemaker. Over Bernhard Nieuwentyts natuurtheologie, 11-17. Bruno Blondé, Steenwegen, transportkosten, tijdsbesef, economische ontwikkeling en verkeerscongestie in de eeuw van de Verlichting. Het voorbeeld van de Brabantse steenwegen, 1827. Gaston Demarée, 'De grote droge nevel' van 1783 in de Zuidelijke Nederlanden: een historisch-klimatologische studie, 27-35. K.J.W., Oosthoek, Watervervuiling in de Groningse veenkoloniën 1850-1980, 36-42. Recensies, 43-46. Abonnement individueel f 25.-, instellingen f 50.- Administratie & abonnementen: TvEG, Groot-Brittanniëlaan 43, B-9000 Gent. Tel. 00-32-9 223 70 65 Fax 00-32-9 223 97 38.

59

818-819

6/7

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Maakbaar Nederland

Stichting Maatschappij- geschiedenis Conferentie 1999

Nederland kent een lange traditie van ingrijpen, zowel in de ruimte als in de maatschappelijke verhoudingen. Het Nederlandse landschap is een cultuurlandschap dat de optelsom vormt van een eeuwenlang proces van menselijk ingrijpen. Ontginning, bedijking, bebouwing en voortdurende aanpassing aan gewijzigde omstandigheden gaven vorm aan het Nederlandse grondgebied. Het landschap kan gezien worden als tamelijk gepland. Al in een vroeg stadium was in veel gevallen de overheid betrokken bij de ontwikkeling van het landschap. Ontginning van veengebieden en heidevelden, inpoldering en de aanleg van wegen, de bouw van een muur om een stad of de realisatie van een stedelijke uitbreiding vond veelal plaats op initiatief van de overheid.

De hoge bevolkingsdichtheid, resulterend in een geringe onderlinge afstand tussen de Nederlanders, was wellicht van invloed op pogingen ook de samenleving te plannen. Het basisvoedsel werd in (westelijk) Nederland al in de zestiende eeuw van elders aangevoerd. Nederlanders stierven niet in hongersnoden. Het rationeel-wetenschappelijke wereldbeeld werd al in de Republiek do-

minant. Verzekeren en het daarbij behorende berekenen van risico's was in de Republiek wijder verbreid dan elders.

De stormachtige technische, industriële, en politieke ontwikkelingen van de negentiende en de twintigste eeuw werden in Nederland nauwlettend gevolgd en ingevoerd wanneer dat rendabel leek, maar ook vrijwel altijd zonder storm. De ontginning van de Limburgse mijnen, bijvoorbeeld, werd door de nationale overheid planmatig ter hand genomen teneinde de sociale spanningen te vermijden waarom buitenlandse mijnbekkens berucht waren. Tussen de jaren 1910 en 1970 werd in Nederland een van 's werelds meest omvattende verzorgingsstaten opgebouwd. Toen het in de jaren zestig duidelijk was dat Nederland een zachte landing had gemaakt in het industriële en postkoloniale tijdperk, werd in Nederland met groot enthousiasme de maakbaarheid van nieuwe sociale relaties onderzocht. Zelfs van de maakbaarheid van internationale politieke verhoudingen betonen Nederlanders zich relatief warm voorstanders: van de Volkerenbond, via de VN en Europese instellingen tot ontwikkelingshulp. Tussen deze vormen van maakbaarheid bestaan uiteraard verbanden. Deels zijn die bewust, zoals in het geval van de Limburgse mijnen. Stadsuitbreidingen werden soms

mede ontworpen om sociale verhoudingen te sturen. Stemmingen op om de sociale samenstelling van de pioniersbevolking bij de inrichting van de polders in de voormalige Zuiderzee te plannen. Interessanter zijn wellicht nog de onbedoelde gevolgen. Wat voor invloed had een inpoldering of een uitgebreid stelsel van armenzorg, niet alleen op de sociale verhoudingen maar ook op het denken over de maakbaarheid van Nederland? Op 28 mei 1999 organiseert de Stichting Maatschappijgeschiedenis een conferentie over Maakbaar Nederland. Doel van de conferentie is om te bezien of er overeenkomsten zijn tussen de ideeën over maakbaarheid en de scheppende praktijken in deze zo uiteenlopende velden. Binnen de conferentie is er ruimte voor bijdragen over de ontwikkeling van maakbaarheid op een van deze terreinen, maar onze nieuwsgierigheid gaat vooral uit naar bijdragen die meer dan één veld van maatschappelijke activiteit bestrijken. De Stichting Maatschappijgeschiedenis organiseert elke twee jaar een conferentie over een breed historisch thema waarbij vertegenwoordigers van verschillende disciplines bijeen worden gebracht. Auteurs die een bijdrage aan de conferentie willen geven wordt gevraagd vóór 1 juni 1998 een voorstel op een A-4tje in te dienen bij het secretariaat van de

Stichting Maatschappijgeschiedenis, t.n.v. Henk Kleijer, SISWO, Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020-5270647, of, via e-mail. Kleijer@siswo.uva.nl

Voorgeschiedenis van de Club van Rome

Deze biblio-chronologie is samengesteld door dr. Ernst Homburg ten behoeve van zijn colleges milieugeschiedenis aan de Universiteit Maastricht en door de redactie voor Net Werk aangepast.

1798 T.R. Malthus, **An essay on the principle of population as it affects the future improvements of mankind**, reprint 1926

1862 J. Liebig, 7e druk **Agrikultuurchemie**: nadruk op begrip rooibouw in de landbouw.

1871/9 discussie in Engeland en Duitsland over steenkoolvoorraden.

1877 F. Grashof, **Über die Wandlungen des Arbeitsvermögens im Haushalt des Natur und der Gewerbe** (Berlin 1877).

1885 R. Clausius, **Über die Energievorräte der Natur und ihre Verwertung zum Nutzen der Menschheit** (Bonn 1885).

1893 R Nusse, **Die Kohlenvorräte der europäischen Staaten, insbesondere Deutschlands, und deren Erschöpfung** (Berlin 1893).

59 NET WERK

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

1898 W. Crookes, address voor British Association for the Advancement of Science (over bevolkingsgroei vs. voedselproductie).

1901 F. Fischer, **Die Brennstoffe Deutschlands und der übrigen Länder der Erde und die Kohlennot** (Braunschweig 1901).

1908 oproep Theodore Roosevelt

1910 G. Pinchot, **The fight for conservation** (Doubleday, Page & Co.: New York 1910).

8
9 1912 J. von Jonstorff gaat in op ijzerertsvoorraden in een leerboek.

1913 P. Kukuk en L. Mintrop, 'Die Kohlenvorräte des rechtsrheinisch-westfälischen Industrie-reviers' **Glückauf** 43 (1913), 1-13.

1913 12. Internationale Geologencongres te Toronto was aan de wereldsteenkolenvoorraden gewijd.

1919 M. Dolivo-Dobrowolski, 'Über die Grenzen der Kraftübertragung mittels Wechselströmen', **Elektrotechnische Zeitschrift** 40 (191), 1-4.

1922 United States Geological Survey waarschuwt dat er nog slechts voor 20 jaar olie is.

1925 S.A. Arrhenius, **Chemistry of Modern Life** (Chapman & Hall: London 1925). Hierin hfdst. XV: Housekeeping with the treasures of nature. (lees pp. v-xii en 267-276).

1926 A. Faber, **Welterdölwirtschaft** (1926).

1926 J.B. Cabell, **The silver stallion** (Robert M. McBride & Co.: New York 1926).

1927 E. Verviers, **Economische aspecten der vloeibare brandstoffen. Petroleum - kolendestillatie - kolentransformatie** (Instituut voor Universele Staatkunde: Oisterwijk 1927).

1939 H.H. Bennen, **Soil Conservation** (McGraw-Hill 1939).

1941 Conservation of Renewable Resources.

1946 **Journal of Soil and Water Conservation**, jrg. 1.

1948 E. de Vries, **De aarde betaalt: De rijkdommen der aarde en hun betekenis voor de wereldhuishouding en de politiek** (Den Haag 1948).

1949 W. Vogt, **Road to Survival** (London 1948) (1951 al 6e druk): ecologisch boek, vooral bodemuitputting door de mens en wereldvoedselprobleem.

1950 W. Vogt, **Die Erde rächt sich** (Neurenberg 1950). Nederlandse uitgave o.d.t. **De laatste kans der mensheid** (Amsterdam/Antwerpen 1950).

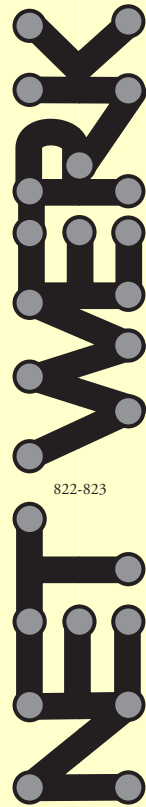
1951 E.S. Zimmerman, **World resources and industries** (2e druk, New York 1951).

1952 U.S. President's Materials Policy Commission, **Resources for freedom**, 5 vols., Washington D.C. 1952.

- 1956 William L. Thomas jr. (red.), **Man's Role in Changing the Face of Earth** (Chicago 1956).
- 1957 H. Brown, J. Bonner en J. Weir, **The next hundred years** (Viking Press: New York 1957).
- 1959 H.J. Barnen, **Malthusianism and conservation - their role as origins of the doctrine of increasing scarcity of natural resources**, Resources for the Future, reprint no. 12, Washington D.C. 1959.
- 1959 C. van Rijsinge, **Mens, bodem en voeding** (J.M. Meulenhoff: Amsterdam 1959): ecologisch besef klinkt hierin door.
- 1961 O.C. Herfindahl, **What is conservation?**, Resources for the Future, reprint no. 30, Washington D.C. 1961.
- 1962 M.K. Hubbert, **Energy resources**, NAS/NRC, Washington O.C. 1962.
- 1962 P. Weiss, **Renewable resources**, NAS/NRC, Washington D.C. 1962.
- 1962 Rachel Carson, **Silent spring** (Boston/London). In 1963 in het Nederlands o.d.t. **Dode lente** (Amsterdam)
- 9
10 1963 H.J. Barnett en C. Morse, **Scarcity and growth**, Resources for the Future, Johns Hopkins UP: Baltimore
1963. 1964 J. I. Rodale, **Our poisoned Earth and Sky** (Emmaus, Penn. 1964).

- 1965 H.L. Lewis, **With every breath you take** (New York 1965). Over luchtvervuiling.
- 1966 K. Boulding, **Human value: on the spaceship earth** (National Council of Churches of Christ in the U.S.A.: New York 1966).
- 1966 K. Boulding, 'The economics of the coming spaceship Earth', in: H. Jarren ed., **Environmental quality in a growing economy** Johns Hopkins Press: Baltimore 1966).
- 1966 P.T. Flawn, **Mineral resources** (Rand McNally: Chicago 1966).
- 1967 H.J. Barnett, 'The myth of our vanishing resources', **Trans. Social Sciences** 6- Modern Society, June 1967, 7-10.
- 1967 L. White, 'The Historical Roots of Our Ecological Crisis', **Science** 155 (1967), 1203-1207.
- 1967 C.J. Briejèr, **Zilveren sluiers en verborgen gevaren. Chemische preparaten die het leven bedreigen** (Leiden).
- 1968 F. Polak, **Prognostica** (Kluwer: Deventer /Antwerpen 1968).
- 4/13-9-68 Unesco-Conferentie over de Biosfeer te Parijs. Zie: **Wereldwijde zorg over en voor de biosfeer. Verslag van de Nederlandse delegatie naar de Intergouvernementele conferentie over de wetenschappelijke basis voor rationeel gebruik en bescherming der hulpbronnen der biosfeer** (Den Haag, november 1968).

59

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

- 1968 W. Hibbard, 'Mineral resources: Challenge or threat', **Science** 160 (1968), 143-150.
- 1969 [Committee on the Resources and Man, NAS/NRC USA], **Resources and Man** (W.H. Freeman & Co.: San Francisco 1969). (zeer uitvoerige studie naar uitputting grondstoffen e.d.)
- 1970 H.E. Landsberg, 'Man-Made Climatic Changes', **Science** 170 (1970), 1265-1274.
- 1977 E. Cornish, **The study of the future** (World Future Studies: Washington 1977).
- 1984 E. Kroker, 'Diskussionen um die Steinkohlenvorräte des Ruhrreviers in der ersten Hälfte des 20. Jahrhundert', in: **Energie in der Geschichte** (Düsseldorf 1984), 96-104.
- 1981 J.W.M. van Doorn en F.A. van Vught (red.), **Nederland op zoek naar zijn toekomst** (Het Spectrum: Utrecht / Antwerpen 1981).
- 1992 H.-L. Dienel, **Herrschaft über die Natur? Naturvorstellungen deutscher Ingenieure 1871-1914** (GNT-Verlag: Stuttgart 1992), m.n. 95-101, 150-153.

Signalementen

Het tijdschrift **Environment and History** jaargang 3 Oktober 1997 nr. 3 is verschenen. Richard Grove bepaalt als hoofdredacteur het gezicht van het blad en maakt daarbij gebruik van zijn uitgebreid netwerk, waardoor het tijdschrift zeer internationaal van karakter is, maar ook de thematiek gevarieerd blijft. Het review-artikel van Melissa Leach and Cathy Green over sekse en milieugeschiedenis laat zien dat er al een uitgebreide literatuur bestaat en dat sekse daadwerkelijk van invloed is op de wijze waarop met het milieu wordt omgesprongen. Inhoud: Georgina H. Endfield en Sarah L. O'Hara Conflicts over Water in the 'Little Drought Age' in Central Mexico, 255-272.

Vinita Damodaran, Environment, Ethnicity end History in Chotanagpur, 1850-1970, 273-298.

Jane Carruthers, Lessons from South Africa: War and Wildlife Protection in the Southern Sudan, 1917-1921, 299-321.

P. C. Baumann, Historical Evidence on the Incidence and Role of Common Property Regimes in the Indian Himalayas 323-342.

Melissa Leach en Cathy Green, Gender end Environmental History: From Representation of Women and Nature to Gender Analysis of Ecology and Politics, 343-370.

10
11

Peggy Harper, The Kwag-hir and the People of Tiv: a Note on Dramatised History. Telling and Constructions of Nature among the Tiv of Central Nigeria, 371-376.

Het tijdschrift **Journal for the History of Medicine and Allied Sciences**, jrg 52 nummer 1, heeft een speciale aflevering gepubliceerd over het begin van de bacteriologie en de reactie op nieuwe' theorieën met o.a. de volgende artikelen:

N.J. Tomes, Introduction to special issue on rethinking the reception of the germ theory of disease: comparative perspectives, 7-16

N.J. Tomes, American attitudes toward the germ theory of disease: Phyllis Allen Richmond revisited, 17-50

TM. Romano, The cattle plague of 1865 and the reception of "the germ theory" in mid-Victorian Britain 51-80

M.P. Sutphen, Not what, but where: bubonic plague and the reception of germ theories in Hong Kong and Calcutta, 1894-1897, 81-113.

B.J. Andrews, Tuberculosis and the assimilation of germ theory in China, 1895-1937, 114-157.

Indonesian Environmental History Newsletter nummer 10, december 1997 is een themanummer over irrigatie.

Aart Schrevel, Irrigation in Indonesia: a concise literature review, 1-11.

Wim Ravesteijn, Irrigation and the colonial state in Java, 1832-1942, 12-15.

G. de Jager, Water distribution and canal design in Indonesian irrigation systems, 15-16.

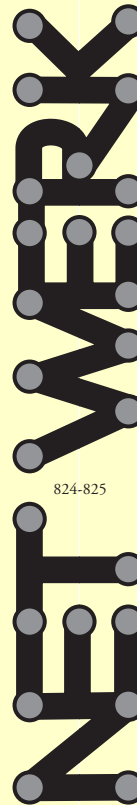
Overige signaleringen 1922-1997, 75 jaar advisering over natuur, bos en landschap. Geschiedenis van de Raad voor het Natuurbeheer en zijn voorgangers: de jachtraad, de Bosbouwvoorlichtingsraad, de Natuurbeschermingsraad. Tevens jaarverslag 1996, (Utrecht: Raad voor het Natuurbeheer, 1996).

Barquet N., 'Smallpox: the triumph over the most terrible of the ministers of death. **Ann. Intern. Med.** jrg .127 (1997) 8, pp. 635-642.

Bayerl, G., N. Fuchsloch en T. Meyer (eds.) **Umweltgeschichte. Methoden, Themen, Potentiale** (Münster / New York: Waxmann, 1996) Cottbuser Studien ZUF Geschichte von Technik, Arbeit und Umwelt, nr. 1, ISBN 3-89325-448-X, 344 blz. DM 49,90.

Bode, W. en M. von Hohnhorst, Waldwende. **Vom Försterwald zum Naturwald**, (München: C. H. Beek, 1995, ISBN 3-406-37414-X.

59

824-825

11
12

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Boomgaard, P., 'Ten geleide: mens en natuur in Indonesië, een ecologische geschiedenis 1500-heden', **Spiegel Historiae**, jrg. 32 (1997) pp. 414-417.

Boomgaard, P., F. Colombijn en D. Henley (eds.) **Paper landscapes** (Leiden: KITLV, 1997) Verhandelingen van het KITLV, nr. 178, ISBN 90-6718-124-2, 425 blz. f 60,-.

Broeke, P. W. van de, 'Turfwinning en zoutwinning langs de Noordzeekust. Een verbond sinds de IJzertijd?', **Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis**, jrg. 5 (1996), pp. 48-59. Louwe Kooimans, L. P., 'Paleo-ecologie van het riviereengebied. Het prehistorische landschap als referentiekader voor natuurontwikkeling?', **Landschap**, (1997) 3, pp. 147-158.

Maanen, R. H. C., 'Een mislukte uitwatering van het Culemborgse gemene land op de Lek in het begin van de achttiende eeuw', **De drie steden. Regionaal-historisch tijdschrift voor Tiel Buren en Culemborg**, jrg. 17 (1996) 4, pp.79-87.

Meyer, W. B., **Human impact on the earth**, (Cambridge etc: Cambridge University Press, 1996, ISBN 0-521-55847-6.

Mooney G., 'A tissue of the most flagrant anomalies: smallpox vaccination and the centralization of sanitary administration in nineteenth-century London'.

Med. Hist. jrg. 41(1997) 3, pp. 261-290.

Ogle, M., **All The Modern Conveniences. American Household Plumbing, 1840-1890**, (Johns Hopkins University Press, 1996) The Johns Hopkins Studies in the History of Technology, ISBN 0-8018-5227-7 (hardcover), 232 blz. \$42.00.

Packard R.M., 'Malaria dreams: postwar visions of health and development in the Third World'. **Med. Anthropol.**, jrg.17(1997) 3, pp. 279-296.

Packard, R.M., Rethinking health, development, and malaria: historicizing a cultural model in international health. **Med. Anthropol.**, jrg. 17 (1997) 3, pp.181-194.

Proctor, R.N., 'The Nazi war on tobacco: ideology, evidence, and possible cancer consequences'. **Bull. Hist. Med.** jrg. 71 (1997) 3, pp. 435-488.

Proctor, R.N., Cigarette smoking and health promotion in Nazi Germany. **Jnl. Epidemiol. Community Health**, jrg. 51 (1997) 2, pp. 208-210.

Reiche, L. **Die Luftverschmutzung in Deutschen Städten zwischen 1880 und 1910 im Spiegel ausgewählter Zeitschriften und Monographien**, (Münster / New York: Waxmann, 1997) Cottbuser Studien zur Geschichte von Technik, Arbeit und Umwelt, nr. 3, ISBN 3-89325-471-4.

12 Siefertle, R P., *Rückblick auf die*
13 *Natur. Eine Geschichte des Men-*
schens und seiner Umwelt (Neu-
wied: Luchterhand, 1997, ISBN
3-630-87993).

Tuin, J. D. van, 'Studies naar het
ontstaan van stormvloed in Ne-
derland. Een beknopt historisch
overzicht tot 1980, met bibliogra-
fische aantekeningen', *Tijdschrift*
voor Waterstaatsgeschiedenis,
jrg. 5 (1997) pp. 1-10.

Ven, G. P. van de, 'Turfwinning in
Laag Nederland in de Middeleeu-
wen. Een inleiding op het thema
de geologische geschiedenis van
het kustgebied', *Tijdschrift voor*
waterstaatsgeschiedenis, jrg. 5
(1996) pp. 42-47.

Verstegen, W., 'Het einde van de
groene revolutie', *Amsterdamse*
Boekengids Interdisciplinair,
(December 1997) 12, pp. 10-15.

Zeven, A. C. (red.) *De introductie*
van onze cultuurplanten en hun
begeleiders, Van het Neolithi-
cum tot 1500 AD (Wageningen:
Vereniging voor Landbouwge-
schiedenis,). *f* 35.- (leden 30.-)
storten op giro 25696601178669
ten name van de Vereniging voor
Landbouwgeschiedenis.

Bijeenkomsten

**Geschiedenis van hygiëne en
milieu op de European social
Science History Conference**
Amsterdam 5-7 maart 1998

De ESSHC vond in 1996 plaats
in Noordwijk en was een succes.
De organisatoren kozen voor de
conferentie dit jaar Amsterdam als
standplaats. De vele sessies zullen
plaatsvinden in het vergadercen-
trum van de RAI.

Geschiedenis van hygiëne en milieu
is als thema ook aanwezig, maar
verspreid over een aantal sessies.

Hier volgt een overzicht:

K-2 Waste, sewage and technology

I. Moderator Ola Wetterberg.

Commentator: Chris Hamlin

-Ola Wetterberg, Garbage in

the cities or the choice between

Canalisation oder Abfuhr in

Göthenburg 1860/1930.

-Erland Maråld, Urban and rural

areas: from recycling to the ex-

ploitation of resources.

-Marie C. Nelson, Jan-Olof

Drangert en Hans Nilsson, Why

did they become pipe-bound cit-

ies?

K-3 Waste, sewage and technology

II. Moderator Ola Wetterberg.

Commentator: Chris Hamlin.

-Jean-Pierre Goubert, A com-

parative study of the evolution

of sanitation in two capital cities:

Paris and Algiers (1830).

59

NETWERK

826-827

NETWERK

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

-Myriam Dam, Drinking water
treatment by ozone in the Neth-
erlands: the innovation that had
to wait

-Simone Neri Seneri, Water re-
sources, urbanization and indus-
trialization in Italy (1890-1940).

In sessie S-3, '18th and 19th cen-
tury urban government' is een
bijdrage opgenomen die aansluit
bij de hierboven vermelde sessie.

-Carlo Pezzoli, A city, cholera and
the aqueduct: the face of Turin
between 1830 and 1860.

K-2 Waste, sewage and technology
III. Moderator Ola Wetterberg.
Commentator: Chris Hamlin.

-Tapio S. Katko, Evolution of
water supply and sanitation in
Finland from the mid-1800s till
2000.

-Lati Pitkä-Kangas, In deep
brown waters: the Swedish and
Scandinavian experience of envi-
ronmentalism and environmental
engineering 1945-1975.

-Jon Möller, A geographical anal-
ysis of urban regions and their
infrasystem solutions over time.

Sessie B-6, Epidemics, epidemiology
and culture. Chair: Margaret Pel-
ling behandelt vooral actuele pro-
blemen van ziekte en vaccinatie.

Sessie C-6 The epidemiological and
sanitary transition, chair Frans
van Poppel, commentator Gerry
Kearns, gaat in op de demogra-
fische en culturele aspecten van
epidemieën en gezondheid.

Sessie D-10 is helemaal gewijd aan
pokken in oost en west.

Een bijdrage in sessie S-11 (Joerg
Baten) verbindt klimaatgeschiede-
nis, graanproductie en voeding in
Zuid-Duitsland in de 18e eeuw.

De kosten van deze conferentie
zijn gelukkig veel lager dan bij de
vorige: *f* 150.- voor 3 dagen en
f 30.- per warme lunch. Voor meer
informatie: European social Science
History Conference 1998, IISG,

Cruquiusweg 31,
1019 AT Amsterdam.

Tel. 020-6685866,

Fax 0206654181,

E-mail: ESSHC@iisg.nl

**XIIth International Economic
History Conference, Sevilla**
augustus 1998

**Environmental History:
An emerging Synthesis?**

Op een van de sessies van de 12e
internationale conferentie voor
economische geschiedenis is het
de bedoeling milieugeschiedenis
uitgebreid aan de orde te laten ko-
men. De organisatoren vatten hun
uitgangspunten als volgt samen:
'Worldwide interest in environ-
mental history is increasing and in
recent years many successful books
on this subject have been published.
Nevertheless, the body of historical
research on which these books are
based has been rather narrow. We
are eager to stimulate additional

research in this field in order to answer fundamental questions on the history of the relationship between mankind and the natural environment. What have been the effects during the last few centuries of the spread of industry and scientific agriculture and forestry over the world? What were the importance and relevance of early environmental groups? What were the social, political, economic and intellectual factors that influenced pressure on the environment? What role have aesthetic and ethical viewpoints had in making environmental policy? With regard to our thinking about environmental problems, should the environmental pessimism of the 1970s be considered outdated?

Vijf hoofdthema's komen aan de orde:

1. Methodological and theoretical aspects of environmental history.
2. The impact of agriculture and forestry on land.
3. Industrialization and its consequences for land, air and water.
4. Water use and the fate of streams and bodies of water.
5. Social and Demographic Aspects of Environmental Issues.

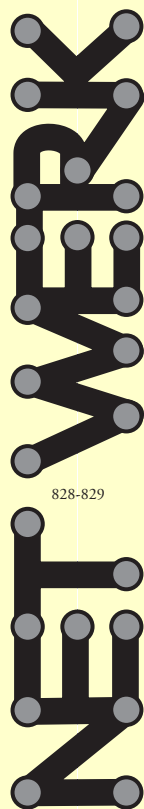
Voor meer informatie: Mr. Sakari Virtanen, University of Oulu Research and Development Centre of Kajaani, P.O. Box 51, 87101 Kajaani, Finland
email: sakari.virtanen@oulu.fi
telephone: +358 8 632 4858)
fax: +358 8 632 4865)

Symposium Hugo de Vries 1848-1998'

27 maart 1998

Koninklijk Instituut voor de Tropen, Mauritskade 63, Amsterdam. Georganiseerd door de Faculteit der Biologie van de Universiteit van Amsterdam, in samenwerking met de Nederlandse Genetische Vereniging, de Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging en het Genootschap ter Bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde. Dagvoorzitter prof.dr. Nanne Nanninga. Sprekers: prof. dr. Jaap Franse, prof.dr. Stephen Jay Gould, prof.dr. Piet de Rooy, drs. Erik Zevenhuizen, prof.dr Herman van den Ende, dr. Ben Theunissen, dr. Marga Coesel-Wouda, prof.dr. Ursula W. Goodenough.
Deelnemerskosten: f 40.-, studenten f 15.-, lunch f 20.-, symposiumbundel f 25.- (te verschijnen als speciale aflevering van het tijdschrift **Acta Botanica**, einde 1998)
Aanmelding per e-mail: bericht sturen naar hdv@bio.llva.nl
Correspondentie: Symposium Hugo de Vries 1848-1998, Universiteit van Amsterdam, Antwoordnummer 3521, 1000 RA Amsterdam (op de enveloppe links aangeven: Code 106, Bureau Faculteit der Biologie, Kruislaan 318, 1098 SM Amsterdam). Contactpersoon: dr. F. Bouman 020-5257842, e-mail bouman@bio.uva.nl.

59

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Tentoonstellingen Hugo de Vries, de Nederlandse Darwin

27 maart t/m 29 mei 1998

Universiteitsmuseum De Agnietenkapel, Oudezijds voorburgwal 231, Amsterdam

Toegang f 3,50.

Maandag t/m vrijdag 9.00-17.00; in het museumweekend 18-19 april 14.00-17.00 uur, gesloten op Goede Vrijdag en vrijdag na Hemelvaart

De evolutie van de evolutiegedachte

27 maart t/m 29 mei 1998

Universiteitsbibliotheek, Singel 425, Amsterdam, tel. 020-5252143, e-mail herweijer@uba.llva.nl

Hugo de Vries en de Hortus Botanicus

27 maart t/m 29 mei 1998

Hortus Botanicus Amsterdam, Plantage Middenlaan 2a, Amsterdam, tel. 020-6259021.

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

NET WERK 60
830-831

Watermaand in Utrecht

Onder het motto 'April: museummaand in het Waterleidingmuseum' vindt in het Waterleidingmuseum te Utrecht een aantal activiteiten plaats die zeer de moeite waard zijn. Thema: 'Utrecht en Water'. Het museum speelt daarmee in op het 75-jarig jubileum van de Vereniging Oud Utrecht, dat onder hetzelfde thema plaatsvindt. Expositie 'Utrecht en Water'. Vanaf 4 april is in het Waterleidingmuseum de tentoonstelling 'Utrecht en Water' te zien. De expositie biedt een keur aan tekeningen, prenten en foto's waarvan een groot aantal nooit eerder is gepresenteerd. De oudste stukken dateren uit de zeventiende eeuw. De tentoonstelling 'Utrecht en Water' is opgebouwd aan de hand van thema's als 'Water voor sier en plezier'; 'Water als vervoermiddel'; 'Water als levensbron'; etc.

Excursie

Op zaterdag 18 april organiseert het Waterleidingmuseum een exclusieve excursie. Deze bestaat uit een rondleiding door het museum met aansluitend een bezoek aan de dependance van het bijzonder fraaie voormalige pompstation te Soestduinen. Onder deskundige leiding wordt tevens een bezoek gebracht aan het nieuwe pompstation. Daar wordt tekst en uitleg gegeven over waterwinning, -zuivering, -distributie etc. De reis naar Soestduinen en terug vindt plaats per old-timerbus.

Ochtendexcursie: 9.00-13.00 uur;
middagexcursie: 12.00-16.00 uur.
Bijdrage in de onkosten: f 15,-
(inbegrepen: koffie/frisdrank,
entree, rondleiding en vervoer).
Reserveren is noodzakelijk:
Joke van den Boomgaard,
tel. 030 - 2487307
Het aantal deelnemers is beperkt.

Nocturne

Een andere exclusieve activiteit is de Nocturne, die eveneens plaatsvindt in de aparte entourage van het pompstation te Soestduinen. Bij kaarslicht en onder het genot van een glas wijn wordt een bijzonder programma aangeboden dat uiteraard ook te maken heeft met het thema 'Utrecht en Water'. Als eerste gastspreker treedt aan dhr. drs. P.A.C. Beelaerts van Blokland, voormalig commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht, met een causerie 'Water in Utrecht'. Tweede spreker is Prof.dr. P. 't Hart, auteur van onder meer het boek 'Utrecht en de cholera'. Hij heeft het tijdens de Nocturne over 'Water en vuil in Utrecht'. Bovendien treedt het Brederode Consort op. Kortom: succes verzekerd. De Nocturne vindt plaats op dinsdag 21 april 1998 om 20.00 uur in het voor-

malige pompstation, Van Weerden Poelmanweg 2 te Soestduinen. Het gebouw ligt op 5 minuten loopafstand van het station Soestduinen, stoptrein Utrecht-Amersfoort. Prijs: f 25,- (inclusief wijn). Reserveren bij Joke van den Boomgaard, tel. 030 - 2487307.

Stadswandelingen

²/₃ In het kader van 'April museummaand in het Waterleidingmuseum' worden twee wandelingen in de oude binnenstad van Utrecht georganiseerd. De eerste, uitgebreide wandeling op zaterdag 11 april kunt u helaas, door de datum van verschijning van dit Net Werk nummer, niet meer meemaken, maar de 2e misschien wel. De tweede beperkte wandeling wordt op zaterdag 25 april gehouden en start eveneens om 13.30 uur vanaf het Waterleidingmuseum; duur ongeveer anderhalf uur. Gids is de bekende stadsarcheoloog Tarq Hoekstra.

Algemene informatie

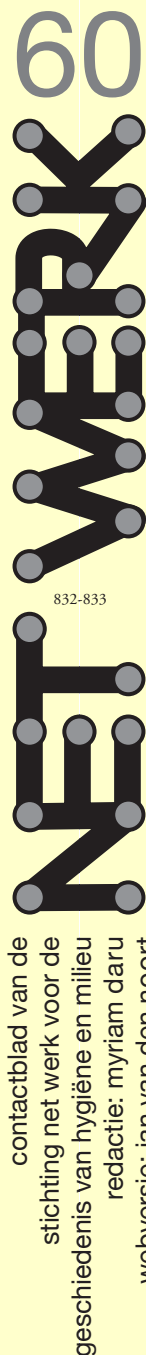
Adres: Lauwerhof 29 Utrecht (bij Breedstraat en Predikherenkerkhof) Openingstijden: In het seizoen (van 4 april tot 15 november) is het museum geopend op: dinsdag t/m vrijdag en op zondag van 13.30-17.00 uur en op zaterdag van 11.00-16.00 uur. Buiten het seizoen zijn we op woensdag open van 13.30-17.00

uur. Groepen kunnen op afspraak ook buiten de normale openingstijden terecht: de heer L.Pieterse, telefoon 030 - 2487211. Toegangsprijzen: volwassenen f 2,50, kinderen tot 11 jaar, 65 plus en groepen (p.p.) f 1,25. Houders van een CJP of Museumjaarkaart hebben gratis toegang. Correspondentieadres: Postbus 40205, 3504 AA Utrecht. Nog meer wetenswaardigheden over water in Utrecht zijn te vinden in: J. van den Boomgaard-Manschet, R.N.S. Emons, J.A.L. de Meyere (eds.), **Water, lekker nat. Drinkwatervoorziening in de provincie Utrecht**. Utrecht, N.V. Waterleidingbedrijf Midden-Nederland 1997. ISBN 90-400-9997-9.

Milieugeschiedenis en (neo) kolonialisme

Grove, R.H., **Ecology, Climate and Empire. Colonialism and global environmental history 1400-1940** (Cambridge: White Horse Press, 1997). ISBN 1-874267-19-7, 237 blz. £.41.95.

Richard Grove onderzoekt al geruime tijd de effecten van koloniale ingrepen op het milieu, maar veel van zijn bijdragen zijn verspreid in artikelen en bundels. Ecology, climate and Empire brengt een zestal van deze bijdragen bijeen: over de evolutie van het koloniale betoog over ontbossing en klimaat-

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

verandering tussen 1500 en 1940, het natuurbehoud in de eilanden St Helena, Mauritius en in west India tussen 1660-1854, Schotse zendelingen in Zuid-Afrika, hun denkwereld en hun invloed op het natuurbehoud tussen 1820 en 1900, de wetenschappelijke ontdekking van de klimatologische effecten van El Niño door koloniale onderzoekers tussen 1770 en 1930, de conflicten tussen stamhoofden en koloniale natuurbeschermers in West-Afrika tussen 1870 en 1916. Het laatste hoofdstuk bevat een synthese over koloniale natuurbescherming, ecologische hegemonie en de weerstand van door koloniale machten onderdrukte volkeren.

³/₄ Grove concentreert zijn onderzoek op het Britse kolonialisme. In zijn inleiding geeft hij aan dat de tropische koloniën de plek waren waar wetenschappers zich voor het eerst bewust werden van de snelle verwoestingen die mensen en in het bijzonder westerse kolonisten konden veroorzaken in de natuurlijke omgeving. Een van de verdiensten van Grove is dat hij aangetoond heeft welke essentiële rol de bestudering van tropische eilanden in dit bewustwordingsproces heeft gespeeld. Daarnaast heeft de belangstelling van regeerders voor ontbossing in gekoloniseerde gebieden en haar gevolgen geleid tot het leggen van wetenschappelijke c.q. causale verbanden tussen ontbos-

sing en klimaat en tot strategieën en maatregelen voor de bescherming van bossen. Alhoewel de achterliggende belangen economisch en politiek zijn geweest, neemt dit niet weg dat zich onder de koloniale ambtenaren mensen bevonden die zich als milieubeschermers opstelden. Het mag dan wel een ironie van de geschiedenis heten dat de wortels van de moderne milieubeweging voor een deel te vinden zijn in de onderdrukking van volkeren door koloniale machten. In een dergelijke context is het dan ook niet zo verbazend dat plaatselijke traditionele machthebbers zich wel eens verzet hebben tegen koloniale ingrepen die milieubeschermende maatregelen inhielden. Het onderstreept ook dat wij het huidige verzet tegen natuurvernietiging in tropische gebieden niet als een verlengde van een traditioneel anti-kolonialistisch verzet mogen zien. De complexiteit van dit facet van de koloniale geschiedenis laat zich illustreren door de verwickelingen rond de grote Afrikaanse natuurparken en de tweeduidigheid van de beschermende maatregelen. De logica van het lokale verzet tegen een jachtverbod heeft alles te maken met de wijze waarop de koloniale jacht zich weinig van de lokale behoeften en spelregels aantrok evenmin als de latere maatregelen die ingegeven waren door de bedreiging van diersoorten.

MacKenzie, J.M., **The Empire of Nature: hunting, conservation and British Imperialism** (Manchester/New York: Manchester University Press, oorspronkelijke editie 1988, paperback herdruk 1997), ISBN 0-7190-5227-0.

Het is bijzonder opportuun dat naast het boek van Grove het oorspronkelijk in 1988 verschenen boek van MacKenzie over de Britse koloniale jacht nu in paperback herdrukt is en daardoor voor een groot publiek toegankelijk is gemaakt. Dit boek is nog steeds een van de belangrijke referenties voor onderzoekers van de Britse koloniale milieugeschiedenis. MacKenzie beperkte zich bij zijn onderzoek niet tot voor de hand liggende koloniale bronnen. Hij bestudeerde ook schilderijen om meer te begrijpen van de houding van jagers ten opzichte van hun prooi. En hij keek daarbij naar de jacht in Engeland voordat hij de koloniale jacht onder de loep nam.

Griffiths, T. en L. Robin (eds.) **Ecology and Empire: The Environmental History of Settler Societies** (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997).

⁴
⁵ 'Ecology and Empire examines the relationship between the expansion of empire and the environmental experience of the extra-European world. For the first time it moves the debate beyond the North

American frontier by comparing the experience of settler societies in Australia, South Africa and Latin America. From Australian water management and the crisis of deforestation in Latin America, to beef farming in the Transvaal, this topical book provides a broad comparative historical approach to the impact of human kind on the ecological systems on which settler societies base their livelihood.' Docenten die cursussen verzorgen voor groepen van tenminste 12 studenten kunnen met de uitgeverij contact opnemen voor een proef-exemplaar: Katy Lockwood, Marketing Department, Edinburgh University Press, 22, George Square, Edinburgh EH8 9LF
Tel. +44 (0) 131 6504223
Fax. +44 (0) 131 6620053
Email: Katy.Lockwood@ed.ac.uk
Web: <http://www.ed.ac.uk/~eup>

Huizendveld, F., 'Die ostafrikani-sche Schweiz'. **Plantages, planters en plattelandsontwikkeling in West-Usambara, Oost-Afrika, ca. 1870-1930** (Hilversum: Verloren, 1997) NWPR, nr. 7, ISBN 90-6550-556-3, XX + 523 blz. NLG 89.-/BLF 1780.

Vanaf het laatste decennium van de 19e eeuw trokken de eerste Duitse zendelingen en missionarissen West-Usambara in om er zich te vestigen. Dit steil uit de omringende vlakke verrijzende beboste berggebied, dat

60
NETWERK
834-835
contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

hen zo aan de Alpen deed denken, ligt iets ten zuiden van de evenaar in het noordoosten van het huidige Tanzania. In de 19e eeuw vormde dit gebied de kern van het Afrikaanse Sambia-koninkrijk. De Duitse machtsovername tussen 1891 en 1895 maakte een einde aan dit koninkrijk. In hoog tempo trachtte de Europese kolonisator er een koloniaalkapitalistische landbouwsector te realiseren. De activiteiten van de verschillende Europese groepen - zendelingen, missionarissen, bestuurders, plantageleiders, kolonisten - hadden een diepgaande invloed op de richting waarin, en de snelheid waarmee zowel lokale culturele en sociaal-economische als demografische, agrarische en ecologische structuren zich in deze vroeg-koloniale tijd ontwikkelden. Vanuit verschillende themavelden beschrijft Frans Huizendveld de vroeg-koloniale maatschappij van Duits Oost-Afrika, waarbij zowel de Afrikaanse agrarische ontwikkelingen als de ontwikkelingen binnen de koloniaal Europese agrarische sector onder de loep worden genomen. Huizendveld laat zien hoe het 'geweld' van de koloniale economische ontsluiting van West-Usambara leidde tot een ernstige ontwijking van de traditionele Afrikaanse samenlevingsstructuren en de basis legde voor de grote agrarische, ecologische en demografische problemen die dit berggebied tot op de dag van vandaag kenmerken.

Boomgaard, P., F. Colombijn en D. Henley (eds.) **Paper landscapes**, (Leiden: KITLV, 1997) Verhandelingen van het KITLV, nr 178, ISBN 90-6718-242, 425 blz. f 60, 5
6

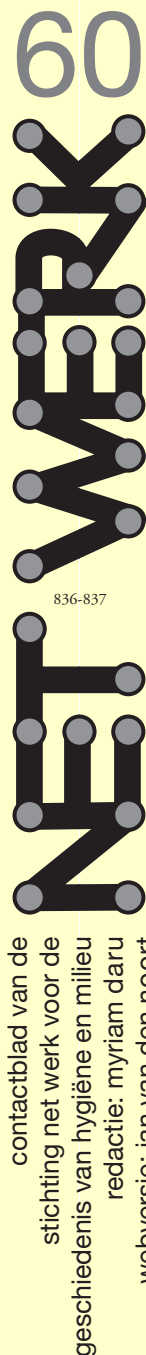
Deze bundel bevat de herziene tekst van de lezingen gehouden op het international symposium 'Man and Environment in Indonesia, 1500-1950', in juni 1996 in Leiden georganiseerd door EDEN (Ecology, Demography and Economy in Nusantara). De onderwerpen zijn divers, maar laten zien dat de milieugeschiedenis van Zuid-oost Azië in de laatste tien jaar grote vooruitgang heeft geboekt. Zoals Peter Boomgaard terecht in zijn inleiding opmerkt, zijn er wel pioniers geweest, maar twee of drie onderzoekers zijn nog geen discipline. Veel van het nieuwe onderzoek is een herlezen van soms al veel gebruikte bronnen en secundair materiaal. Een mooi voorbeeld van het herlezen van bronnen is het gebruik van reeksen, dendrologische gegevens die al in de jaren dertig van deze eeuw zijn verzameld en die kunnen bijdragen tot een herinterpretatie van de effecten van El Niño. De relatie tussen demografische groei en de biologische omgeving krijgt bijzondere aandacht, maar evenzeer de mentaliteiten, de geloven en de normen, en de wijze waarop zij bijdragen tot de veranderingen die mensen aanbrengen in hun na-

tuurlijke omgeving. De voorlopige conclusies zijn dat er geen eenduidig patroon is van milieuverstoring, maar dat er ook herstel plaats vindt, zowel langs een natuurlijke weg alsook door mensenhanden. Deze verzameling van onderzoeksverslagen maakt nieuwsgierig naar de toekomstige ontwikkelingen van de discipline en de samenwerking tussen disciplines. Een vraag die zich laat stellen is bijvoorbeeld de uitwerking van levensstijlen in de Westerse wereld (veranderende mode, veranderende voeding, veranderende mobiliteit) op de vraag en vervolgens op de flora en fauna en het landschap in Nusantara. Moedergeschiedenis bijvoorbeeld is nog maar zelden bedreven door een milieuhistorische bril, terwijl de door mode gestuwde vraag zeker diepe sporen heeft achtergelaten (zo was het lot van de paradijsvogels - die massaal gedood werden om westerse mode te dienen - aanleiding tot de eerste internationale bundeling van krachten voor de vogelbescherming.

De Sahel

25 jaar na de grote droogte conferentie 13 mei 1998

The Sahel - 25 years after the great drought. Assessing Progress - Setting a New Agenda. A Conference of the Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers) Wednesday 13th May 1998 It is time to reassess the nature and direction of research into the African Sahels problems. This region is frequently viewed as a microcosm for the 'African crisis', and indeed the Sahel was devastated by the major droughts and resultant food shortages of the 1970's. Since that time, the international research and donor community has redoubled its efforts to understand and provide solutions to human and environmental disasters and persistent poverty, and to comprehend the Sahel's dynamic - and successful - economic and social adaptations. Two sets of questions arise: Firstly, in retrospect, have the most important issues been addressed by the research and policy community? Have the links between research and practice been too weak in the past? Secondly, in prospect, will new research methods and paradigms be more effective? Is it helpful to contest established views on development trajectories, environmental change, international aid transfers,

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

and political models? Should more attention be paid to institutions and politics, such as for land tenure, decentralisation, macro-policies, and community participation? This meeting brings together prominent European and African experts from different research traditions to reconsider Sahelian research priorities.

Chair: Dr. Camilla Toulmin, Drylands Programme, International Institute for Environment and Development, London and Edinburgh.

Is the Sahel prepared to meet the challenges of the 21st Century?

Dr Gaoussou Traore: Institut du Sahel, Bamako, Mali

The years of drought, Dr Mike Hulme, Climatic Research Unit, School of Environmental Science, University of East Anglia

Social change and adaptation, Prof. Claude Raynaud, directeur de recherche, CNRS (Equipe Sociétés, santé, développement). Université de Bordeaux II. France

Resource Limitations in Sahelian Agriculture. Dr. Van Keulen or Dr. Groot. AB-DLO. Wageningen Agricultural University, The Netherlands

Sahelian farmers and adaptation (Prof.) Mike Mortimore, consultant and research fellow, Cambridge University

Sahelian pastoral systems, Dr. Brigitte Thebaud. private consultant. Copenhagen. Denmark

The transition to a full market economy; regional trends Jean-Marie Cour. Club du Sahel. OECD. Paris

The papers are destined for publication. Royal Geographical Society. Kensington Gore. London SW7 2AR. UK

A one-day conference convened by Prof. Andrew Warren (Department of Geography, UCL awarren@geog.ucl.ac.uk)

and Simon Batterbury (Department of Geography & Earth Sciences, Brunei University, Department of Geography. University of Colorado. USA) Campus Box 260, University of Colorado, Boulder CO 80309-0260 USA

tel. 303492 5388 fax. 303492 7501 email batterbu@spot.colorado.edu

Info: Alison Glazebrook a.glazebrook@rgs.org or see the web site (The web site has the registration form) <http://www.Colorado.edu/geography/projects/rgs98.html>

African environments past and present

Oxford 5-8 Juli 1999

Convenors: William Beinart and Richard Grove The Journal of Southern African Studies is organising a conference on African environments, past and present, 5-8 July 1999 in Oxford. The geographic focus is not restricted to southern

Africa and we would welcome contributions on other parts of the continent, as well as papers which explore comparative contexts and wider international linkages. A rich body of research which examines the interaction between social and environmental change is accumulating. The conference is designed to stimulate dialogue between different approaches and disciplines, following some productive recent encounters. Historians and social scientists of Africa are increasingly focusing their attention on environmental change and regulation; one purpose of the conference will be to draw together some of this work. But we hope also to engage with natural scientists both in discussions of the history of their disciplines, which have been so important in building an understanding of environmental change in Africa, and in an effort to keep pace with rapid scientific developments and their impact on policy. Natural scientists in turn might find value in approaches which seek to be sensitive to African practice and the political implications of environmental controls. With reference to specific issues and areas there is often a good deal of common ground. It is important to explore this, not only in order to understand environmental change, but because access to and conservation of natural resources remain critical questions for African people and governments.

Reinheid

Het tijdschrift *Paedagogica Historica* (*Paedagogica Historica. International Journal of the History of Education* XXXIII. 1997.3, ISSN 0030-9230) heeft een nummer uitgebracht met als hoofdt thema Reinheid. Editor: Myriam Dam
Myriam Dam, Introduction. 761-764

Hans-Christian Harten, Pädagogik und Eugenik im 'rassenhygienischen' Diskurs von 1933, 765-800

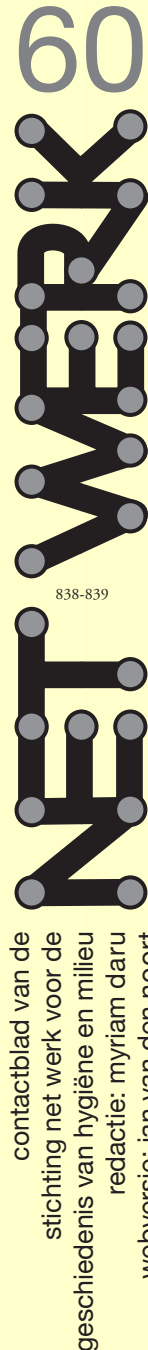
Irene Maver, Children and the quest for purity in the nineteenth Century Scottish city, 801-824

Paul Weindling, Purity and the epidemic danger in German occupied Poland during the First World War, 825-832.

Ulrich Koppitz & Wolfgang Woelk, Die Desinfektionsmaschinerie, 833-860

Mark A. Cheetham, Recent rhetorics of purity in the visual arts. Infection, dissemination, genealogy, 861-880

Voor meer informatie:
Annie Luwaert-Lambrecht,
Paedagogica Historica,
Universiteit Gent,
H. Dunantlaan 1, B-9000 Gent
tel 00 32 9 2646377,
fax 00 32 9 264 64 83,
Annie.Lambrecht@mg.ac.be

Economie en ecologie

Op dinsdag 3 en woensdag 4 maart 1998 heeft de Vlaamse geschiedkundige kring in samenwerking met de Vereniging voor Ecologische Geschiedenis te Gent een colloquium georganiseerd over de spanning tussen economie en ecologie.

Op **dinsdagavond** werd de avondzitting geopend door Herman Balthazar, Provinciegouverneur Oost-Vlaanderen. Sprekers waren: Eric Vanhaute (Universiteit Gent, Nieuwste Geschiedenis) Van Malthus tot Rio. Retoriek rond economie en ecologie.

Jozef Maton (Universiteit Gent - Ontwikkelingseconomie) De weerslag van de voorziene ontwikkeling van de Derde Wereld op de ecologie van de mens. Armoede, bevolking, tewerkstelling en voedselvoorziening op mondiaal vlak.

Johan Braeckman (Universiteit Gent Wijsbegeerte en moraalwetenschappen) De 'tragedy of the commons' als spanningsveld tussen economie en ecologie.

Op **woensdag 4** maart werden de lezingen gevolgd door een discussie tussen de sprekers en een panel van mensen 'van het veld': Herman Deroo (Ere-directeur Sidmar NV), Guy Quintelier (Milieufilosoof), Renaat Tijskens (Eredirecteur Belgische Boerenbond), Frank Van Sevenscoten (Administrateur-Generaal Vlaamse Milieumaatschappij)

Voormiddagzitting: historische benadering van economie en ecologie; voorzitter: Peter Renard.

Erik Thoen (Universiteit Gent - Middeleeuwse Geschiedenis) De relatie tussen economie en ecologie in historisch perspectief enkele beschouwingen.

Jan Bieleman (Landhouwuniversiteit Wageningen - Agrarische Geschiedenis) Landbouw en milieu, een eeuwig spanningsveld.

Jan-Luiten van Zanden (Universiteit Utrecht - Economische Geschiedenis) Is economische groei zonder milieuaantasting mogelijk? *Namiddagzitting*: actuele spanningsvelden tussen economie en ecologie, voorzitter: Misjoe Verleyen.

Jelle Vervloet (Landbouwwuniversiteit Wageningen - Historische Geografie) De innige relatie tussen economie en ecologie gezien door een historisch-landschappelijke bril.

Eckhart Kuijcken (Universiteit Gent - Biologie) De relatie economie-ecologie: van rooibouw tot duurzame ontwikkeling?

Isabelle Larmuseau (Universiteit Gent - Milieurecht) Over ecologische en economische paradijzen en kerkhoven. Zijn ecologie en economie zo onverzoenbaar als steeds wordt beweerd?

Aviel Verbruggen (UFSIA - Economie) De druk van de industriële samenleving op het milieu.

Pieter Saey (Universiteit Gent - Menselijke Geografie) Slotbeschouwingen.

Bosgeschiedenis

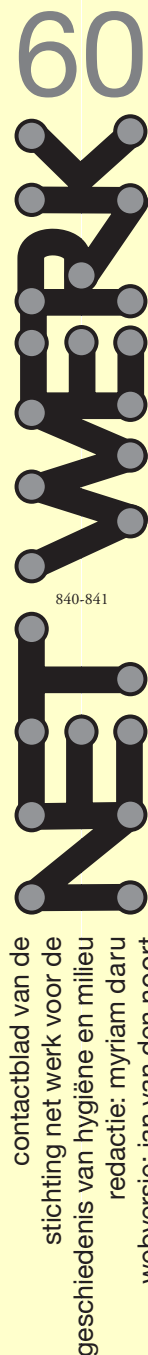
Conferentie in Florence

18-23 mei 1998

International Conference History and forest resources. During the last few years forest history has dedicated increasing attention to the evolution of the forest environment in relation to social and-economic development. However, aspects such as the need for wood and its market, farming and cattle breeding, the evolution of forest techniques, had quite different effects on forest ecosystems according to processes, systems and practices involved in these activities. It is therefore necessary to give more attention to the scale of the investigations. Local scale, up to individual woods, allows the use of different sources (written documents, iconography, material evidences, oral interviews, etc.), but it should be possible to integrate different investigation levels, considering also general problems. In this way the historical analyses of environmental, social and political factors influencing the forest - in time and space - will contribute more effectively to the management and development of forest resources.

International Union of Forestry Research, Accademia Italiana Di Scienze Forestali.
Organisation: Dr. Mauro Agnoletti,

Chairman, IUFRO, S6.07.02
Istituto di Assestamento e Tecnologia Forestale, Università di Firenze,
Via San Bonaventura 13,
50145, Firenze. .
tel + 55 + 3023140-30231276
fax + 55 + 3 1 9179
e-mail: agnoletti@cesit1.unifi.it
Secr.: Mrs. Giovanna Puccioni,
Accademia Italiana di Scienze Forestali
Piazza Edison 11, 50133 Firenze.
tel. + 55 + 570348
fax + 55 + 575724
Friday we will go to the castle of Gargonza (XIIIc.), located 69 km south of Florence on the western hills of the Valdichiana valley, in the province of Arezzo. We will present a project for a management plan which takes into account the historical value of the landscape, the evolution of the forest vegetation, and the social and economic situation.
Saturday: other sessions or a visit to the forest and the Abbey of Vallombrosa, where the first Italian school of forestry was founded in 1869, and there are still the botanic gardens.

Ecologische geschiedenis van Schotland

Jan- Willem Oosthoek, als postgraduate student in Schotland werkzaam, geeft een overzicht van recente ontwikkelingen van de ecologische geschiedenis van Schotland.

Schotland behoort tot een van de dunst bevolkte gebieden in noordwest Europa. Het afwisselende landschap van eilanden, hooglanden en laaglanden, doorsneden door meanderende beken en langgerekte lochs, lijkt voor velen ongerept. Toch is Schotland niet zo ongerept als het ruwe en lege landschap doet vermoeden. Het is gedurende duizenden jaren gevormd door een samenspel tussen mens en natuur. Hierdoor zijn de oorspronkelijke bossen al lang verdwenen en is het heuvelland sinds lang het domein van grazende schapen. Hoe dit allemaal zo heeft kunnen komen is al decennia lang een belangrijk discussiepunt voor geografen, biologen en archeologen. Recent hebben zich ook historici in dit debat over de ontwikkeling van het Schotse landschap gemengd. Een bibliografisch overzicht van ecologisch historische thema's in Schotland volgt hier.

Bossen nemen al sinds de vorige eeuw een voorname plaats in binnen discussies over de invloed van de mens op het Schotse landschap en de natuur. In 1886 publiceerden Macadam en Kemp over houtskool

gestookte ijzersmelterijen in Schotland gedurende de 18e eeuw. Zij legden een direct verband tussen het gebruik van houtskool en ontbossing in de Highlands. Deze conclusie is overgenomen en gepopulariseerd door de geoloog Cadell in zijn Story of the Forth (Cadell 1913) en de Zooloog James Ritchie, die in de jaren twintig een boek over de invloed van menselijke activiteit op de fauna in Schotland publiceerde (Ritchie 1921). In jaren veertig en vijftig werden deze ideeën verder uitgewerkt en verspreid door de invloedrijke bioloog Frank Fraser Dading (Dading 1949, 1968). Rond diezelfde tijd brengen de bosbouwkundigen Steven en Carlisle de overblijfselen van oude Scots pine bossen onder de aandacht van landschapshistorici en bosbouwkundigen (Steven 1951; Steven & Carlisle 1959).

In de jaren zestig en zeventig wordt Schotland het terrein voor fytologen en archeologen met een speciale belangstelling voor ecologische aspecten van menselijke bewoning. Dit resulteert in 1982 in de publicatie van een boek met de gewaagde titel Scotland's environment during the last 30.000 years (Price 1983). Maar het zou tot begin jaren negentig duren voordat er meer studies op het gebied van landgebruik, bosgeschiedenis en over ethische aspecten van natuurbescherming en -behoud in Schotland beschikbaar kwamen (Bachell 1991; Dickson 1993; Smout

1991). Een goed overzicht van recente thema's binnen 'environmental history' in Schotland is te vinden in het boekje *Scotland since prehistory* (Smout 1993). Deze bundel is de neerslag van de eerste conferentie georganiseerd door het 'Institute for Environmental History', gevestigd aan de Universiteit van Sr. Andrews. Dit instituut staat onder leiding van Professor T.C. Smout en houdt zich hoofdzakelijk bezig met de invloed van de mens op het Schotse landschap. Het instituut heeft een belangrijke coördinerende taak binnen het ecologisch-historisch onderzoek in Schotland en publiceerde de afgelopen jaren bundels met artikelen op het gebied van bodemgebruik, 'field systems' en bosgeschiedenis (Foster & Smout 1994; Smout 1997). Vooral dit laatste aspect is, zoals we eerder zagen, een belangrijk thema binnen het ecologisch-historisch onderzoek in en van Schotland. Dat klinkt paradoxaal voor een land zo weinig bebost als Schotland. Toch spelen bossen in het bewustzijn van de Schotten een grote rol omdat er een notie bestaat dat heel Schotland ooit bedekt is geweest door een enorm woud, de zogeheten 'Great Forest of Caledon'. Dit woud is een mythische weerspiegeling van een verloren Hof van Eden, de paradijselijke toestand voordat Schotland beroofd werd van zijn natuurlijke rijkdom door buitenstaanders, niet in de laatste plaats door de Engelsen. De vraag of

er ooit een groot Caledonisch Woud is geweest, is belangrijk voor historici in Schotland. Recent onderzoek heeft aangetoond dat er ooit veel meer bos in Schotland is geweest dan vandaag de dag, maar dat het Caledonisch woud echt op een mythe berust (Rackham 1993; Breeze 1993). Daarnaast doet de herbebossing van Schotland veel stof op waaien. De vraag is hoe dat aangepakt moet worden en of het huidige cultuurlandschap door het planten van bossen niet vernietigd dreigt te worden. Zoals hiervoor reeds opgemerkt begonnen de discussies hierover al in de 19e eeuw. Zij vonden voorlopig hun hoogtepunt in de publicatie van Anderson's magistrale studie *A history of Scottish forestry* in de jaren zestig (Anderson 1967). Met dit werk heeft Anderson geprobeerd een allesomvattende geschiedenis van de Schotse bossen en bosbouw te schrijven. Helaas is het werk van Anderson soms te weinig kritisch en te veel geschreven vanuit zijn eigen bosbouwachtergrond (Anderson was Professor in bosbouw aan de Universiteit van Edinburgh). In de jaren zeventig en tachtig wordt door onderzoek van o.a. Peterken en Rackham het concept van de 'ancient woodlands' geïntroduceerd (Peterken 1981; Rackham 1993). Dit onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat er nog steeds bossen met een leeftijd van meer dan 200 jaar bestaan in Schotland.

60 NET WERK

842-843

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Aan het begin van de jaren negentig komen bossen echt onder de aandacht van historici door werk van o.a. Dickson, Smout en Tipping (Dickson] 993; Smout 1993; Tipping 1993). Spoedig volgen er meer studies en in april 1995 wordt er zelfs een conferentie over bosgeschiedenis georganiseerd. Het resultaat van deze conferentie was de oprichting van de 'Scottish Woodland history Discussion Group' en de publicatie van een boekje met de titel *Scottish woodland history* (Smout 1997). De bijdragen in dit boekje zijn gebaseerd op de papers die tijdens de conferentie zijn gepresenteerd. De bundel is een eerste overzicht van de stand van recent onderzoek op het gebied van Schotse bosgeschiedenis; een synthese is het allerminst. Een eerste poging tot synthese is het werk van Smout en Watson dat binnenkort zal verschijnen en dat de geschiedenis van bossen, bosbouw en -beheer in Schotland van 1600 tot 1900 behandelt. De 20e eeuw valt hier buiten omdat naar deze periode nog weinig onderzoek is verricht. Een studie die niet direct de geschiedenis van 20e eeuwse Schotse bossen tot onderwerp heeft maar wel goede aanzetten geeft voor vervolgonderzoek is Mackay's studie *Scotland's rural land use agencies* (Mackay 1995). Het behandelt de geschiedenis en effectiviteit van de Forestry Commission, de Nature Conservancy Council en de Countryside Commission.

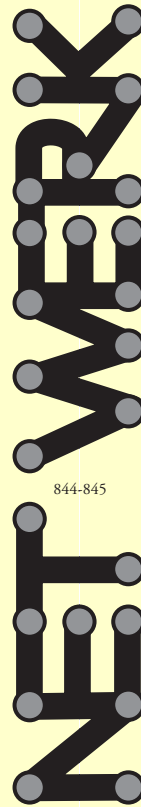
Op dit moment wordt onderzoek uitgevoerd dat een direct vervolg vormt op de hiervoor genoemde studies omdat het de ontwikkelingen in de 20e eeuw behandelt en het beleid van de Forestry Commission (het Britse Staats Bosbeheer) in Schotland centraal stelt. Sinds de oprichting van de Forestry Commission in 1919 is haar beleid voortdurend onderhevig geweest aan verandering als gevolg van sociale en economische omwikkelingen, alsmede vanwege nieuwe inzichten op het gebied van bosbouw (Edlin 1969; Ryle 1969; Pringle 1994). Een analyse van deze sociale en technologische veranderingen is een fundamenteel onderdeel van het huidige onderzoek. Het zal meer inzicht verschaffen in de vraag hoe sociale en economische ontwikkelingen het milieubeleid van een overheidsinstelling beïnvloeden en welke effecten dat heeft op de natuur zelf. Voorgaande is bedoeld als verkenning van het ecologisch historisch onderzoek in Schotland. Veel aspecten kunnen hier, in dit korte bestek, helaas niet aan bod komen omdat ecologische geschiedenis zo'n breed terrein bestrijkt. Het mag duidelijk zijn dat bosgeschiedenis op dit moment de speerpunt binnen het ecologisch historisch onderzoek in Schotland vormt. In de toekomst zullen zeker andere thema's aan bod komen die nu nog onderbelicht zijn.

Literatuur

- Anderson, M.L., **A history of Scottish forestry** (2 vols.; London, 1967)
- Bachell, A. (ed.), **Highland land-use: Four historical and Conservation perspectives** (NCCS; Inverness, 1991)
- Breeze, David J., The Great Myth of Caledon, In: Smout, T.C., **Scottish woodland history** (Edinburgh, 1997)
- Dickson, J.H., 'Scottish woodlands: their ancient past and precarious future', **Botanical Journal of Scotland**, 26 (I 993)
- Edlin, Herbert L., 'The Forestry Commission in Scotland, 1919-1969', **The Scottish geographical magazine**, 85 (I 969), 84-95
- Dading, F. Fraser & Boyd, M., **The Highlands and islands**. (Revised edition; London & Glasgow, 1969)
- Dading, F. Fraser, 'History of the Scottish forests', **The Scottish geographical magazine**, 65 (1949), 132- 137
- Foster, S. & Smout, T.C., **The history of soil and field systems** (Aberdeen, 1994)
- Mackay, Donald, **Scotland's Rural land use agencies** (Aberdeen, 1995)
- Mackenzie, John M., **Empires of nature and the nature of empires. Imperialism Scotland and the environment** (East Linton, 1997)
- Perry, M.L. & Slater, T.R. (eds.), **The making of the Scottish countryside** (London 1980)

- Peterken, G.F., **Woodland conservation and management** (Londen & New York 1981)
- Price, R J., **Scotlands environment during the last 30.000 years** (Edinburgh, 1983) 13
14
- Pringle, Douglas, **The first 75 years. A brief account of the Forestry Commission, 1919-1994** (Edinburgh, 1994)
- Rackham, Oliver, **Trees & Woodland in the British Landscape. The complete story of Britain's trees, woods & Hedgerows** (Revised Edition; London, 1993)
- Ritchie, J, **The influence of man in animal life in Scotland** (Cambridge, 1920)
- Ryle, George, **Forest service. The first forty-five years of the Forestry Commission of Great Britain** (New Abbot, 1969)
- Smout, T.C. (ed.), **Scotland since Prehistory. Natural change & human impact** (Aberdeen, 1993)
- Smout, T.C., The highlands and the roots of green consciousness, 1750-1990, **Proceedings of the British Academy**, 76 (1990), 237-63
- Smout, T.C. (ed.), **Scottish woodland history** (Edinburgh, 1997)
- Steven, H.M., The forests and forestry of Scotland, **The Scottish geographical magazine**, 67 (1951), 10-123
- Steven, H.M. & Carlisle, A., The native pinewoods of Scotland (Edinburgh & London, 1959)

60

844-845

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Tipping, R., 'A "History of the Scottish forests" revisited', **Reforesting Scotland**, 8 (1993) 16-21, 9 (1993), 18-21

Voor meer informatie:
Jan-Willem Oosthoek, postgraduate onderzoeker, University of Stirling, University of Stirling Faculty of Arts, Department of History, Stirling FK9 4LA, Scotland, UK e-mail: k.j.w.oosthoek@stir.ac.uk

Werk in uitvoering

De belangstelling van Herbert van Hoogdalem gaat uit naar de ontwikkeling van theorie en techniek van klimaatinstallaties; de technische, medische en economische argumentatie die de toepassing ervan stimuleerden dan wel tegenhielden. Op dit moment bestudeert hij vroeg 19e eeuwse handboeken (engels, Duits, Frans) op dit gebied. Uiteindelijk is hij vooral geïnteresseerd in de vraag in welke gebouwtypen de ontwikkeling het vroegst c.q. het snelst is geweest en welke invloed ervan op het ontwerp van gevels en plattegronden is uitgegaan (en vice-versa).

Herbert van Hoogdalem
Wielmakersteeg 96,
2311 JZ Leiden
tel 071-5124061
fax 015-2781028

Medische geografie

De informatie over deze in januari gehouden conferentie kwam te laat, maar de samenvatting maakt nieuwsgierig. Daarom volgt hier toch een samenvatting.

The *Geography of Health* and the *History and Philosophy of Geography* research groups have convened a half-day at the Royal Geographical Society, with the Institute of British Geographers Annual Conference, 5th-8th January 1998 - Kingston/Guildford, England. Medical geography, as a holistic 'tradition' concerned with health and place

intersecting numerous disciplinary boundaries, has undergone tremendous change in its history. Drawing together the concerns of numerous environmental health specialties, this tradition has fostered the collaboration of geographers and their medical counterparts in the promotion of western health models across the globe. From earliest articulations in ancient Greece, medical geography has relied upon, and contributed to, acclimatization studies, colonial medicine, tropical medicine, Public health surveillance and so on. As such, it has been involved in attempts to improve the health and sanitization of 'othered' environments through the extension of national administrative power. The aim of this session was to foster a critical understanding of

14
15

medico-geographic ideas, and to re-assess the historical, and contemporary, impact of medical geography, particularly in the light of repeated assertions of its 'apolitical' or 'objective' nature. Given the revival of interest in Western medicine's role different imperial projects, and in the colonization of the human body, it is time to consider the place of medical geographers trained in the US and in Europe in advancing these goals. This session endeavoured to reconsider the articulation of medico-geographic knowledge as a political activity of the state. Inlichtingen: Professor Graham Moon, University of Portsmouth School of Social and Historical Studies Milldam, Burnaby Road, Portsmouth PO1 3AS, England e-mail Graham.Moon@port.ac.uk of Tim.Brown@port.ac.uk

Voorstelling en consumptie van ruimte

Aan de Rice University, vond 19-22 maart 1998 een conferentie plaats waarin getracht werd de mentaliteitsaspecten van de ruimte te verbinden met geografische geschiedenis. De geschiedenis van tourisme raakt daarbij de milieugeschiedenis.

The conference explored how people in the nineteenth century thought about, represented, and made use of space. How did ideas about space and its mappings reflect and contribute to notions of self, of travel, or relations with others? How were class and gender relations expressed through space? How did relations to physical space contribute to ideas about race and nation? Aspects of physical space as it was figured in nineteenth-century Britain and America or on responses to these figurations from the larger world. Areas of interest: the social dimensions of spatial analysis and representation; charting the history of tourism; maps and mapping; domestic locations and dislocations; real and imagined topographies; identities of place; foreignness; consuming cultures; tourism, eating, and shopping. Professor Helena Michie
Department of English-MS 30
Rice University, 6100 Main St.
Houston, Texas 770051892
tel: 713-5274840
fax: 713-2855991
email: michie@rice.edu

60 NET WERK

846-847

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

61

NET WERK

848-849

Congressen en lezingen

Milieugeschiedenis op de European Social Science Conference: Water in Scandinavië

Het thema milieugeschiedenis heeft bij de European Social Science Conference van maart 1998 zijn invulling voornamelijk gekregen door bijdragen over afval en water. De Scandinavische landen waren sterk vertegenwoordigd. Onderzoek over hygiëne en milieu speelt zich nog altijd af in de marge van een congres zoals ESSHC, maar wat aan onderzoek gedaan wordt bevestigt het internationale karakter van het negentiende-eeuwse hygiënisme. Een Duitse chemicus, Alexander Müller, was vanaf 1856 in dienst van de Zweedse Koninklijke Landbouwacademie en ontwikkelde een techniek voor het verwerken van fecaliën tot droge mest (poudrette). Dit onderwerp bleef hoog op de agenda van de Academie. Tussen 1882 en 1899 ontwikkelde de Zweedse chemicus Lars Frederik Nilson diverse technieken van afvalverwerking. Hij maakte studiereizen door Duitsland om zich op de hoogte te stellen van de meest actuele procédés. Rond

1920 waren er in Zweden circa 20 gemeenten met recycling fabrieken voor afval.

In Gothenburg is de verwerking van fecaliën tot poudrette industrieel ter hand genomen door een ondernemer in 1868, enkele jaren voordat Liernur hetzelfde in Dordrecht deed. Net als in Nederland bleek de mestwaarde in de praktijk sterk af te wijken van de laboratorium resultaten, waardoor de inkomsten veel lager uitvielen dan de oorspronkelijke berekeningen. Ook in Zweden verlaagde de toenemende toevoeging van water de mestwaarde van de verzamelde stoffen. Toch kon in 1890 de verkoop van verwerkte fecaliën nog meer dan 40 % van de kosten van de stadsreiniging dekken en werd dit argument nog gehanteerd om de installatie van water-closets uit te stellen. De internationale discussie werd in Gothenburg op de voet gevolgd door Elias Heyman, stadsarts en hoogleraar in de hygiëne. Het pneumatische Liernur-systeem was in Zweden bekend. In 1877 promoveert zelfs een zekere Curt Wallis op dat systeem. In Gothenburg was de discussie over stadsreiniging en riolering een integraal deel van de discussie over de hervormingen van het gemeentebestuur.

De Zweedse gemeentewet heeft in 1865 de plaatselijke autoriteiten veel meer autonomie toegekend dan zij voorheen hadden, niet in de laatste plaats voor wat betreft het innen van gemeentelijke belastingen. De hervormers werden echter van twee kanten tegengewerkt: het regionale bestuur en de huiseigenaren die de regulering van afvalverzameling zagen als een inbreuk op hun rechten. Voor een redelijk rendement van de poudrettefabriek was echter regulering een voorwaarde. Het uiteindelijk in 1881 bereikte compromis was zeer beperkt: de gemeente zou alleen de verzameling en verwerking van afval bevorderen. Huiseigenaren moesten ervoor zorgen dat afval verwerkt kon worden, maar bleven vrij omtrent het hoe en wanneer. De discussie over gemeentelijke dienst versus privé-onderneming werd in 1882 afgesloten met het oprichten van een gemeentelijke dienst, maar niet als een monopolie. De gemeente ging later wel een derde van de totale kosten betalen, voornamelijk doordat het armere deel van de bevolking minder of niet kon bijdragen. Ondertussen werd nog steeds een aanzienlijk deel van het afval door boeren uit de omgeving opgehaald. Door de concurrentie van privé-ondernemers verloor de gemeente juist klandizie, in het bijzonder in het centrum waar de kosten-baten verhoudingen veel gunstiger waren. Uiteindelijk

ging de gemeente over tot het instellen van een verplichte ophaaldienst, zeer tegen de zin van eigenaren die het recht op eigen afval betwistten. Een nieuwe poudrettefabriek was in 1918 voltooid maar zij sloot haar deuren al in 1927 omdat het aanbod zowel in kwantiteit als in kwaliteit was afgenomen, inmiddels riolering was gelegd en kunstmest in prijs was gezakt. Tegenover de nieuwe technologieën voor het dumpen en vernietigen van afval bleek op dat moment recycling duur, onhandig en ouderwets. Volgens Ola Wetterberg is er ook sprake van een mentaliteitsomslag: de verantwoordelijkheid voor het afval werd bij huiseigenaren vervangen door het betalen voor een dienst, de gemeentelijke overheid stelde economische belangen boven haar publieke verantwoordelijkheid, voor de huishoudens was hygiëne synoniem geworden met netheid en onzichtbaarheid van afval. Hygiënistische propaganda werkte volgens hem ook contra-productief door te hoge verwachtingen te wekken over de winstgevendheid van de verkoop van de verwerkte afval. De Fin Tapio Katko gaf een overzicht van de ontwikkelingen van water- en rioleringssystemen in zijn land. Finland beschikt over veel water, maar de kwaliteit ervan als drinkwater is wisselend. Traditioneel en tot in de jaren vijftig van deze eeuw was er een kleine groep

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

61 NET WERK

850-851

3
4

wichelroedelopers professioneel werkzaam met het zoeken naar waterbronnen met behulp van wilgetakken. De wilgetakken waren deel van de folklore, maar de ervaring en kennis die de wichelroedelopers hadden van de bodem en de vegetatie was de voorwaarde voor hun langdurig succes. Kenmerkend voor de watersystemen van Finland was lange tijd het gebruik van hout voor allerlei infrastructuren, waaronder buizen. De noodzaak voor gecentraliseerde systemen kwam pas aan het einde van de negentiende eeuw naar voren in de dichtbevolkte delen van het land. Helsinki kreeg in 1876 waterleidingen, oorspronkelijk aangelegd door een particuliere maatschappij, maar na korte tijd overgenomen door de gemeente. In de landelijke delen van het land bundelde de bevolking haar krachten in watercoöperaties. Finland kende speciale onafhankelijke water-rechtbanken die in het huidige systeem zijn blijven bestaan. De bouw van watertorens is in Finland in vergelijking met vele andere landen laat begonnen: de eerste kwam er in 1911 te St. Michel in het oosten van het land. De eerste waterzuiveringsinstallaties werden in Lahti en Helsinki in 1910 gebouwd, biologische zuivering is in 1932 voor het eerst toegepast. De latere verspreiding van waterzuiveringsystemen verliep echter vrij snel. De economische situatie van

Finland verbeterde in snel tempo. Tussen 1860 en 1985 groeide het Finse BNP sneller dan in Zweden of de VS. De ontwikkelingen in de waterhuishouding kwam in de jaren vijftig in een stroomversnelling, toen de vervuiling van de houtindustrie teruggedrongen moest worden en een centrale vereniging van waterlichamen ontstond. Vervuiling betekende ook dat de beslissing om oppervlaktewater als basis te gebruiken voor de drinkwatervoorziening, die in de jaren twintig was genomen, verregaande gevolgen had: om het hoofd te bieden aan de vervuiling, moesten nieuwe en dure technieken ingezet worden. Gespecialiseerd onderwijs is langzaam op gang gekomen. De eerste leerstoel voor gezondheidstechniek is in 1967 aan de TU Helsinki opgericht.

Lezing door Jim Mason

The significance of animals for Western culture

Op 5 mei j.l. heeft de Amerikaanse publicist Jim Mason een lezing gegeven aan de universiteit van Gent. Daarin gaf hij een (kort) historisch overzicht van de mens/dier relatie geven, en zijn standpunt verduidelijkte dat, tengevolge van het ontstaan van de landbouw, mensen vervreemd zijn geraakt van de natuur, i.c. van dieren. Waarden als

dominantie, controle en hiërarchie, aldus Mason, werden de grondwaarden van de landbouwcultuur, wat aanleiding gaf tot het ontstaan van “the myth of human supremacy”. Behalve vervreemding van de levende natuur heeft het wereldbeeld dat uit de landbouwcultuur is voortgevloeid ook de onderdrukking bevorderd van bepaalde sociale groepen die beschouwd werden als ‘dichter bij de natuur staand’.

Jim Mason is auteur van o.a. “An Unnatural Order: Uncovering the Roots of our Domination of Nature and Each other” (Simon & Schuster, 1993 en Continuum Publ., 1997)

Materializing Cultures: Science, Technology, and Medicine in Global Context

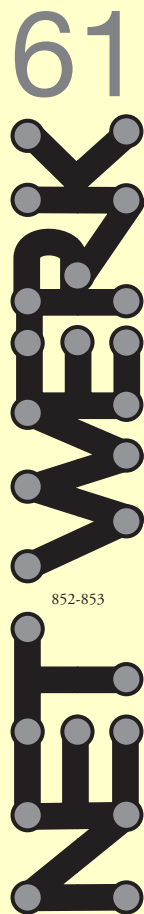
mei 1998

Afgelopen mei vond een interdisciplinaire conferentie plaats in Stanford met veel relevante thema's voor de milieu- en hygiënegeschiedenis. Hier volgt een presentatie.

For the past four centuries, technological, scientific, and medical practices have played an integral role in all manner of cultural encounters. The industrial and agricultural systems of the French and British empires were continually subject to contestation and reshaping by colonized people. The spread and treatment of disease in these empires was accompanied by constant struggles over the definition of personhood and power. Scientific knowledge, meanwhile, was a central theme in negotiated representations of ‘the West’ and ‘Asia.’ Science, technology, and medicine are even more central to cultural encounters in the post-colonial world, whether these encounters be structured around development projects, the extraction of natural resources, or other forms of exchange.

This conference explores the myriad ways in which science, technology, and medicine both shape and are

4
5

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

shaped in the course of cultural - and especially colonial - encounters. Six panels will explore the following themes:

- the ways in which medical and technological practices simultaneously create boundaries between ethnic groups or nations, and function as means for the transgression of such boundaries
- the dynamics between the display value and the functionality of technologies in colonial contexts
- how the tensions between the modern material practices of colonizers and the local knowledge of colonized people are manifested in production processes
- the ways in which translations, circulations, and exchanges of science and technology constitute the representations through which the communities of ‘the West’ and ‘Asia’ are imagined
- the ways in which scientific practices shape colonial and post-colonial notions of state and nation
- how the spread and treatment of disease helps to constitute the complex processes of identity formation in colonial contexts.

<http://shc.stanford.edu/shc/1997-1998/97-98workshops/empires.html> or
email spritch@leland.stanford.edu.
Het thema van de conferentie was nogal breed, maar een aantal bijdragen was wel direct relevant voor de geschiedenis van hygiëne en milieu:

Biology Recapitulates Ecology: Disease, Space, and Ethnic Identity in Late Imperial China
Marta Hanson, University of California - San Diego

The Big Project in French Colonial Development: Science and Authority in the Massive Irrigation Works of the French Soudan, 1918-46
Richard Roberts, Stanford University

Transnational Science: Views of Genomics from Sites Outside Euro-America
Joan Fujimura, Stanford University

Big Science in India: Nation and Landscape
Itty Abraham, Social Science Research Council

Cookie-Cutter Epidemics, CutOut Patients? The Reception of Laboratory Medicine in Hong Kong, Calcutta and Cape Town, 1894-1903
Molly Sutphen, University of California - San Francisco

Bij een dergelijk ambitieuze opzet, blijft het de vraag of het lukt verder te komen dan de disciplines naast elkaar te zetten. Bij elke sessie was een commentator uitgenodigd. Maar of daarmee een echte synthese ontstaan is zal blijken wanneer de proceedings verschijnen.

5
6

Milieu- en techniekgeschiedenis ontmoeten elkaar

12-14 juni 1998 *Gesellschaft für
Technikgeschichte e. V. 7. jaarvergade-
ring Bieler Höhe, Gaschurn/Partenen
- Vorarlberg / Oostenrijk*

1. Perceptie van de omgeving

Stefanie Geissler, Wahrnehmung
und Bewertung von Umweltverän-
derungen im 19. Jahrhundert
Thomas Zeller, Die Landschaft der
Umweltgeschichte

2. Definities van de natuur en na- tuurmanipulatie

-Marcus Popplow, Die Harmo-
nisierung des Verhältnisses von
Natur und Mechanik um 1600
-Joachim Radkau, Agrargeschichte
als Geschichte der Raubwirtschaft?
Die Liebig-Kontroverse und die
Dialektik zwischen Naturerkennt-
nis und Natur-Manipulation

3. Milieugeschiedenis en politieke praktijk

-Norman Fuchsloch, Potentiale
und Probleme der Anwendung
prognostischer Methoden wie
Technikfolgenabschätzung,
Ökobilanzierung oder Produktli-
nienanalyse in der Technik- und
Umweltgeschichte
-Matthias Heymann, Problemori-
entierde Geschichtsforschung am

Beispiel der Geschichte der Luft-
verschmutzung seit 1945

4. Actoren in de milieugeschiedenis

-Frank Uekötter, Die Schnittstelle
von technischem und juristi-
schem Wissen als Kernproblem
der Umweltgeschichte. Eine Neu-
interpretation des Scheiterns der
Rauchdebatte
-Wolfgang König, Ingenieure,
Heimatclub und Alpenschutz.
Positionen zum Bau von Berg-
bahnen in der Schweiz um die
Jahrhundertwende

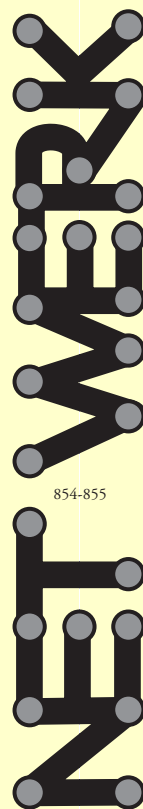
5. Behoud en verandering van tra- ditionele leefmilieus

-Barbara Schmucki, 'Straßen für
die Stadt. Jetzt muß gehandelt
werden!' Geschichte des städti-
schen Raums seit dem Zweiten
Weltkrieg
-Barbara Orland, Alpenmilch -
Umwelt, Wirtschaft und Technik
der alpenländischen Milchwirt-
schaft in historischer Perspektive

6. Effecten en bijverschijnselen van techniek

-Martina Kaup, Das Oderbruch
- die Urbarmachung einer Land-
schaft im Spannungsfeld zwischen
Staatraison und Widerstand
-Jürgen Büschenfeld, Gewässerbe-
lastung durch die Kaliindustrie um
1900 - Eingrenzungsversuche und
Grenzwertfindung im Rahmen ei-
nes "entgrenzten" Konfliktfeldes

61

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

6
7

7
8

Milieugeschiedenis en wereldgeschiedenis 1500-2000

22 juni - 24 juli 1998

Een select aantal (circa 25) Ameri-
kaanse of in de VS docerende we-
tenschappers zal van 22 juni t/m 24
juli 1998 deelnemen aan een zomer
workshop op de University of Cali-
fornia, Santa Cruz.

Hier volgt een deel van de aankon-
diging: The purpose of the Summer
Institute on "Environmental History
and World History, 1500-2000"
is to bring together leading environ-
mental and world historians in an
effort to locate the transformation
of the environment since 1500 in a
global perspective.

Explicitly comparative and inter-
regional in approach, the Institute
seeks to raise large scale questions
about the ways in which environ-
mental changes since 1500 may be
cumulatively linked to human ac-
tions.

The approach is keyed to the large-
scale transformations in the world
economy and state capabilities
which begin around 1500. The aim
is not to develop a historical narra-
tive that will cover the whole world,
but to encourage broad understand-
ings.

Faculty:

Michael P. Adas, Rutgers University
Mark Cioc, University of Califor-
nia, Santa Cruz

Ben Crow, University of California,
Santa Cruz

Richard H. Grove, Australian Na-
tional University

Kenneth Pomeranz, University of
California, Irvine

John F. Richards, Duke University
S. Ravi Rajan, University of Cali-
fornia, Santa Cruz

David G. Sweet, University of Cali-
fornia, Santa Cruz

Helen Wheatley, Seattle University
World History Institute c/o Ed-
mund Burke, III

Merrill College, University of Cali-
fornia

Santa Cruz CA 95064

Tel.: 408-459-3753/ 408/459-
2287, Fax: 408-459-3125

E-mail: wldhist@hum.ucsc.edu

Sponsored by the University of
California, Santa Cruz, the Summer
Institute is supported by a major
grant from the National Endow-
ment for the Humanities (an inde-
pendent agency).

Journal of Southern African Stud-
ies/St Antony's conference on Afri-
can environments, past and present

Geschiedenis van de openbare gezondheid

Conferentie in september 1999

De opvolger van de Liverpool conferentie van afgelopen september, waarover in een eerder nummer van Net Werk is bericht, zal plaatsvinden in zonniger streken. Als organisator heeft zich gemeld professor Esteban Rodriguez-Ocaña van de universiteit van Granada in Spanje. De plaats van de bijeenkomst zal zijn Almuñecar, op de Andalusische kust, ten zuiden van Granada en zo'n 110 km ten oosten van Málaga. De voorlopige datum is 2-5 september 1999.

International Network for the history of hospitals

De geschiedenis van ziekenhuizen beleeft sinds enkele jaren een opleving. Een nieuw netwerk voor de geschiedenis van ziekenhuizen kon bijna niet uitblijven. Dr. Keir Waddington heeft de coördinatie op zich genomen. De eerste goede voornemens zijn:

- een bestand van onderzoekers en hun projecten
- regelmatig bijgehouden deelnemerslijsten
- een nieuwbrief

-regelmatige conferenties, workshops en seminars onder de auspiciën van het netwerk

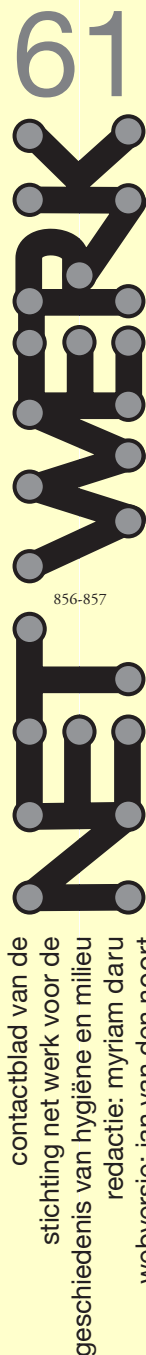
-het opstellen van een lijst van bronnen

Belangstellenden kunnen zich wenden tot Keir Waddington
Centre for Medical and Dental Education, Robin Brook Centre
St Bartholomew Hospital
West Smithfield, London, EC1 7B
Groot-Brittannië
E-mail: k.waddington@mmds.qmw.ac.uk

Message from America

Sinds 1 januari verblijf ik (Petra van Dam) op het Amerikaanse continent met een zogenaamde Talent-beurs van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (N.W.O.) om mij gedurende acht maanden te oriënteren op de ecologische geschiedenis. Wat zijn drie goede redenen voor zo'n verblijf?

Ten eerste, milieugeschiedenis kent in Amerika een veel langere traditie en is derhalve veel verder ontwikkeld dan in Europa. De 'American Society for Environmental History' bestaat al zo'n twintig jaar. Het biedt een belangrijk forum via het grote, tweejaarlijkse congres en het respectabele tijdschrift *Environmental History Review*. Sommige universiteiten hebben zelfs al een

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

8
9

'environmental history' programma. Ten tweede, hoewel men zich vooral met het eigen land bezighoudt, richten enkele belangrijke individuen de blik verder en werken aan de grondslagen voor de ecologische geschiedenis van het oudere, Westerse verleden in Europa of van andere werelddelen. Mijn onderzoek betreft de ecologische transformatie in de Nederlanden in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd, circa 1350-1600, met bijzondere aandacht voor de samenhang van veranderingen in het landschap en de productiewijze. Onderwerpen daarbij zijn ondermeer waterhuishouding, visserij en turfwinning. Klassieke namen voor ecologische transformatie, revolutie en verwante begrippen voor Amerika zijn Carolyn Merchant, *The Death of Nature. Women, ecology and the scientific revolution* 1980
Alfred Crosby, *Ecological imperialism: the biological expansion of Europe, 900-1900* 1986
Donald Worster, *The Ends of the Earth: perspectives on modern environmental history* 1988
William Cronon, *Changes in the land. Indians, colonists, and the ecology of New England* 1983; *Nature's metropolis: Chicago and the Great West* 1991
De recente trend in de ecologische geschiedenis in Amerika wijst enerzijds in de richting van steeds meer aandacht voor het denken over na-

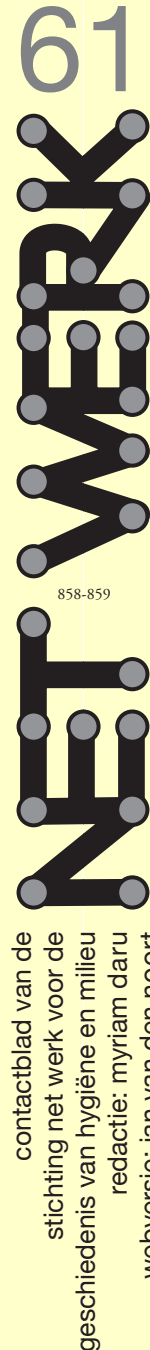
tuur, de plaats van de mens als 'natuurvormende' factor en verwante concepten. Anderzijds treedt verbreding van het veld op. Men past de ecologische-revolutie modellen van de kolonisten van het eerste uur toe op nieuwe gebieden en andere perioden. De recente bundel opstellen geredigeerd door Cronon is een voorbeeld van het eerste (*Uncommon ground. Rethinking the human place in nature* 1995). Ook Crosby maakt een dergelijke evolutie door gezien zijn laatste werk dat net in paperback verscheen (*The measure of reality. Quantification and western society, 1250-1600* 1997). Elinor Melville behoort tot de specialisten voor Latijns-Amerika en wijst bij de toepassing van Crosby's these over de vereuropeïsering van de fauna en flora in de Nieuwe Wereld op het belang van de confrontatie met een reeds bestaande cultuur (*A Plague of Sheep. Environmental consequences of the conquest of Mexico* 1994). Op vele 'moderne' milieuproblemen in de Klassieke Oudheid wijst Donald Hughes (*Pan's Travail: environmental problems of the ancient Greeks and Romans* 1994). William TeBrake was een van de eersten die naar middeleeuws Europa expandeerden. Door zijn werk maakte ik tijdens het schrijven van mijn doctoraal scriptie kennis met het fenomeen ecologische geschiedenis (*Medieval Frontier. Culture and ecology in Rijnland*

9
10

1985). Richard Hoffmann publiceerde onlangs een eerste overzicht van zijn onderzoek naar de visserij in middeleeuws Europa, waarin de invloed van de mens op de habitat van de diverse soorten een belangrijke plaats inneemt en hij is bezig dit in een boek verder uit te werken ('Economic development and aquatic ecosystems in medieval Europe' in: *American Historical Review* 101, 3, 631-669). Aan York University, Toronto, geeft Hoffmann een degelijke overzichtscursus van de ecologische geschiedenis van de middeleeuwen en moderne tijd (tot 1800). In januari heb ik daarvan de vruchten mogen plukken en daartoe behoorde ook uitvoerige discussies over mijn onlangs afgeronde promotieonderzoek. Daarna ben ik verhuisd naar Princeton om een semester mee te draaien met de seminars 'Animals and Human Society' onder leiding van de mediëvist William C. Jordan en de 'Environmental History Reading Group', voorgezeten door de Americanist William Howarth. Zulke seminars zijn een soort werkcolleges op postdoctoraal niveau waaraan onderzoekers uit heel Amerika en ook enige buitenlanders deelnemen. Het te presenteren artikel of hoofdstuk wordt van tevoren door alle deelnemers gelezen en vervolgens een tot twee uur ter discussie gesteld; een heel stimulerende ervaring.

Verder ben ik begonnen met een nieuw onderzoek waarin de Nederlandse 'wetlands' vergeleken worden met de Engelse waarvoor de rijke bibliotheek vele bronnen biedt. Natuurlijk heb ik mijn onderzoek ook elders via lezingen gepresenteerd, ondermeer in een ecologische sessie van het grote middeleeuwen congres in Kalamazoo, Michigan. De laatste goede reden om naar Amerika te gaan: het is groen. Amerika heeft nog ruimte en (bijna) wilde natuur. In zo'n omgeving lijkt het vanzelfsprekender om de wederkerige relatie mens-natuur expliciet in je geschiedbetrachting op te nemen, dan in Europa. Princeton University is in zekere zin symbolisch. Hoewel de campus binnen twee uur treinen van New York af ligt, staat hij bekend als een van de groenste van Amerika. De weinige gebouwen in romantische neo-stijlen liggen verscholen in een groot park dat bevolkt is met talloze eekhoorns en enkele reeënfamilies. Vanuit mijn slaapkamer aan de rand van de campus heb ik zelfs uitzicht op een meertje, waar een overpopulatie aan lawaaierige, maar vriendelijke bruin-zwarte ganzen ervoor zorgt dat ik mijn wekker niet nodig heb. De ivoren toren in eco-uitvoering? Het is wel eens prettig een half jaartje geen vreemde eend in de bijt te zijn.

Petra van Dam; email: Petrvd@phoenix.princeton.edu

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

10 Van Dam promoveerde in 1997 op
11 het proefschrift *Vissen in veenmeren. De sluisvisserij bij de Spaarndamsdijk en de ecologische transformatie in Rijnland, 1440-1530* dat in de herfst van 1998 in druk verschijnt bij uitgeverij Verloren, Hilversum. Zij treedt per 1 september 1998 als postdoctoraal onderzoeker in dienst van N.W.O., verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Nieuw internet tijdschrift over de geschiedenis van de openbare gezondheid?

Het secretariaat van het internationale netwerk voor de geschiedenis van de openbare gezondheid bekijkt momenteel de mogelijkheid om een wetenschappelijk tijdschrift (met alle klassieke kenmerken van dien zoals een referentsysteem en een internationale redactieraad) op te zetten op de home page van het netwerk.

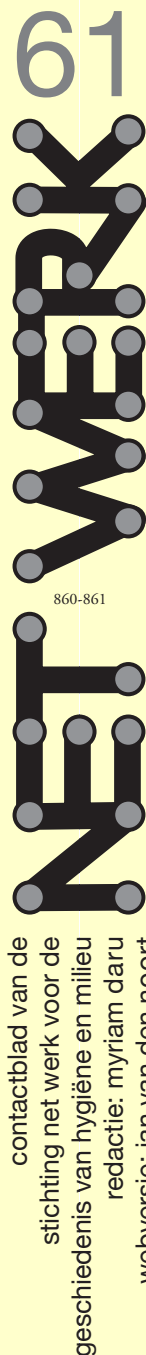
Klimaatreconstructie

Michael Mann en Raymond Bradley hebben in *Nature* (23 april) en in *Science* (24 april) de resultaten gepubliceerd van het door hen (en anderen) uitgevoerde klimaathistorisch onderzoek. Zij gebruikten naast schriftelijke bronnen 'proxy indicators' voor klimatische variaties zoals dendrologische gegevens (jaarringen), analyses van boorkernen in ijs, bodemslib van meren en koraal. Het bijzondere van hun onderzoek is de verfijning van hun statistische methodes (die het overigens moeilijk maakt voor niet-statistici hun resultaten onder de loep te nemen). Interessant voor de huidige discussie is onder andere het effect van vulkaanuitbarstingen en van de zonne-intensiteit op het klimaat, oftewel de vraag of het mogelijk is de invloed van menselijk ingrijpen te onderscheiden van het effect van natuurlijke gebeurtenissen. Met de resultaten van Mann en Bradley is de discussie nog lang niet gesloten, maar het wordt wel steeds moeilijker te ontkennen dat de twintigste eeuw de warmste was tot nu toe.

Signalementen

- Baxter, J. O., **Dividing New Mexico's Waters, 1700-1912**, University of New Mexico Press, 1997) ISBN 0826317472, \$24.95.
- Best, D., "Use and abuse in Australian environmental history", **History Today**, jrg. 47 (1997) 10, pp. 9-11.
- Blomberg, W., "Norway: water and class in nineteenth-century psychiatry. Department of Criminology, University of Oslo, **Norway. Hit. Psychiatry**, jrg. 8 (1997) June, pp. 231-42.
- Bosch, A. en W. van der Ham **Twee eeuwen Rijkswaterstaat, 1798-1998**, (Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 1998) ISBN 90-288-6518-7, f 59,90.
- Bouw, C. en R. Oldenzijl, red., **Schoon genoeg. Huisvrouwen en huishoudtechnologie in Nederland, 1898-1998**, (Nijmegen: SUN, 1998) ISBN 90-6168-625-3. f 39,50.
- Carr, E., **Wilderness by Design : Landscape Architecture and the National Park Service**, University of Nebraska Press, 1998) ISBN 080321491X. \$45.00.
- Cone, J. en S. Ridlington, red., **Northwest Salmon Crisis : A Documentary History**, Oregon State University Press, 1996) ISBN 0870713906. \$29.95.
- Dann, K. en G. Mitman, "Exploring the borders of environmental

- history and the history of ecology", **Journal of the History of Biology**, jrg. 30 (1997) 2, pp. 291-302.
- Dargavel, J., **Fashioning Australia's Forests** (Oxford: Oxford University Press, 1996) ISBN 019553526X. \$35.00.
- Duivenvoorden, A., **In de Maas verdiept. Een regionaal geografische verkenning van bron tot bron**, (Amsterdam: NIVON, 1997).
- Fijalkow, Y., "Territorialisation du risque sanitaire et statistique démographique: les "immeubles tuberculeux" de l'île insalubre Saint-Gervais (1894-1930)", **Ann. Demogr. Hist.** (1996) pp. 45-60.
- Fluit, T. van der, "Bibliografie Nederlands waterstaatsgeschiedenis. Overzicht van literatuur betreffende de Nederlandse waterstaatsgeschiedenis verschenen in 1996 (met aanvullingen uit 1995)", **Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis**, jrg. 6 (1997) pp. 62-67.
- Freeman, M., "Whichwood forest, Oxfordshire: an episode of its recent environmental history", **Agricultural History Review**, jrg. 45 (1997) 2, pp. 137-148.
- Frey, M., **Der reinliche Bürger : Entstehung und Verbreitung bürgerlicher Tugenden in Deutschland, 1760-1860** (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1997) ISBN 3-525-35782-6. DM 78.-.

- Gijswijt-Hofstra, M. en R. van Daalen, red., **Gezond en wel. Vrouwen en de zorg voor gezondheid in de twintigste eeuw**, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1998) ISBN 90-5356-283-4.
- Giovannini, C., **Risanare le città. L'utopia igienista di fine Ottocento** (Milano, 1996).
- Gorman, H., "Manufacturing brownfields: the case of Neville Island, Pennsylvania", **Technology and Culture**, jrg. 38 (1997) July, pp. 539-574.
- Hildebrand, T., red., **Umweltgeschichte: eine Geschichte neben dem Menschen?** (Zürich: Chronos Verlag, 1997) .
- Judd, R. W., **Common Lands, Common People : The Origins of Conservation in Northern New England**, Harvard Univ Pr, 1997) ISBN 067414581X. \$35.00.
- Katko, T., **Evolution of water supply in Finland from the mid-1800s to 2000**, (Helsinki: FIWA, 1997).
- Kline, B., **First Along the River : A Brief History of the U.S. Environmental Movement** (Acada Books, 1997) ISBN 0965502902. \$15.95.
- Knoop, A. en K. Schuiringa, **Door allen voor allen. Een kleine geschiedenis van het kruiswerk in Nederland**, (Arnhem: Nederlands Openlucht Museum, 1998) ISBN 90-70300-18-4.

- Koller, B., "Wo gute und schlechte Luft sich scheiden": Die Entwicklung hygienischer Wohnstandards und deren sozialpolitische Brisanz Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts.", **Med. Ges. Gesch.**, jrg. 14 (1996) pp. 121-42.
- Kurlansky, M., **Cod : A Biography of the Fish That Changed the World**, Walker & Co, 1997) ISBN 0802713262, \$21.00.
- Lear, L., **Rachel Carson**, (Harmondsworth: Penguin, 1998) ISBN 0-7139-9236-0. ca f 99,10.
- Lisa, Y., **The discourse of public health in Lyon** (PhD University of Maryland College Park, 1997).
- Lönecke, R. en I. Spieker, red., **Reinliche Leiber, schmutzige Geschäfte. Reinlichkeitsvorstellungen in zwei Jahrhunderten**, (Göttingen: Wallstein Verlag, 1996) ISBN 3-89244-206-1. DM 38.-.
- Mason, J., **An unnatural order: uncovering the roots of our domination of Nature and each other** (Continuum Publishing, 1997) ISBN 0-8264-1028-6. \$ 17.95.
- Nast, S. E., **A history of archaeological tree-ring dating: 1914-1945** (PhD, Tucson: The University of Arizona, 1997).
- O'Malley, M. E., **Plumbing the body politic: a political ecology of water and waste in Berlin, 1850-1880** (PhD, Berkeley: University of California, 1997).

Porteous, J. D., *Environmental aesthetics. Ideas, politics and planning*, (London: Routledge, 1996) ISBN 0-415-13770-5.

Prak, N.L., "Eine Erfindung kam zu spät. Abwasserentsorgung in Holland im 19. Jahrhundert", in *Distanzierte Verstrickungen. Die ambivalente Bildung soziologisch Forschender an ihren Gegenstand. Festschrift für Peter Gleichmann zum 65. Geburtstag*. Barlösius, E., E. Kürsat-Ahleers en H.-P. Waldhoff red. (Berlin: Sigma, 1997) pp. 203-209.

Proctor, R., "Wilhelm C. Hueper: pioneer of environmental carcinogenesis.", *Abh. Gesch. Med. Naturwiss.* jrg. 81 (1997) pp. 290-305.

Pyne, S., *Vestal fire. An environmental history, told through fire, of Europe and Europe's encounter with the world* (1997) f 87,40.

Quammen, D., *Het lied van de dodo. Eilandbiogeografie in een eeuw van extincties*, (vertaling van 'The song of the dodo', Simon and Schuster 1996 ; Atlas, 1998) f 79,90.

Ravesteijn, W., *De zegenrijke heeren der wateren. Irrigatie en staat op Java, 1832-1942* (Dissertatie TU Delft: Delft University Press, 1997). ISBN 90 407 1462 2. f 95.-

Richardson, B. C. en D. Lowenthal, *Economy and Environment*

in the Caribbean : Barbados and the Windwards in the Late 1800s (University Press of Florida, 1998) ISBN 0813015391. \$49.95.

Rollins, W. H., *A Greener Vision of Home : Cultural Politics and Environmental Reform in the German Heimatschutz Movement, 1904-1918* (University of Michigan Press, 1997) ISBN 0472108093. \$54.50.

Saberwal, V. K., *Pastoral politics: bureaucratic agendas and conservation policy in Himalachal Pradesh, India 1865-1944* (PhD Yale University, 1997).

Schilder, M. en M. Lebouille, red., *De evolutie de baas. Oude en nieuwe visies op soortvorming en gentechnologie* (Amsterdam: UAP, 1998) f 24,95.

Sheail, J., "Environmental history: a challenge for the local historian", *Archives: the journal of the British Records Association*, jrg. 97 (1997) , pp. 157-169.

Thurkow, A. J., 'Droogmakerijen in Nederland tot 1800: een onzeker avontuur', *Geografie*, jrg. 6 (1997) 6, pp. 28-32.

Towner, J. en D. Hardy, 'An historical geography of recreation and tourism in the Western World 1540-1940', *Planning perspectives: an international journal of history, planning and the environment*, jrg. 12 (1997) 3, pp. 369-370.

13
14

61

NETWERK

862-863

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Turner, M., 'Economy, environment and environmental history: case notes from agriculture', *Rural History: economy, society, culture*, jrg. 8 (1997) 1, pp. 124-140.

Vera, F., *Metaforen voor de wildernis: eik, hazelaar, rund, paard*, (Den Haag: Ministerie voor Landbouw, Natuurbehoud en Visserij, 1997) ISBN 90-9010975-7.

Visser, R. de, *Een halve eeuw landschapsbouw. Het landschap van de landinrichting* (Blauwdruk, 1997) ISBN 90 75271 04 2.

Vries, H. de, *O Wies! 't Is hier zo mooi. Hugo de Vries in Amerika. Een keuze uit zijn brieven en reisboeken*, Zevenhuizen, E. red. (Amsterdam: UAP, 1998) f 45.-.

Wetterberg, O. en G. Axelsson, *Smutsguld och dödlig hot. Renhållning och återvinning i Göteborg 1864-1930*, (Göteborg: Göteborgs Renhållningsverk/Chalmers tekniska högskola, 1996) .

Wiegand, J., 'Radfahren und gesundheit um 1900: das Beispiel der deutschsprachigen Diskussion', *Marbrug. Schrift Med. gesch.*, jrg. 36 (1997) pp. 1-145.

Women and geography study group, *Feminist geographies. Explorations in diversity and difference*, (London: Longman, 1997) ISBN 0-582-24636-9.

Retoriek en milieu

Waddell, C., red., *Landmark essays on rhetoric and the environment*. (New York: Lawrence Erlbaum Associates, 1998) 239 pp. ISBN 1-880393-28-X. f 78,76.

Onderzoek van de retoriek (het 'discours' of het betoog) van bewegingen en in het bijzonder van de milieubeweging en haar tegenstanders is in Nederland niet zo ver ontwikkeld als in de Verenigde Staten. Een voorbeeld is de verzameling van essays die Craig Waddell heeft gepubliceerd onder de titel 'Landmark essays on rhetoric and the environment'. Alhoewel de onderwerpen, de politieke verwickelingen en het taalgebruik specifiek Amerikaans zijn, werkt een dergelijk voorbeeld wel inspirerend. Het zou juist interessant kunnen zijn om te onderzoeken of het poldermodel een eigen vorm van retoriek heeft voortgebracht en of de Nederlandse milieuretoriek zich sterk onderscheidt van de Amerikaanse (en van andere Europese). En of er telkens dezelfde retorische truuks worden uitgehaald om bepaalde milieu-onderwerpen op de agenda - of van de agenda - te krijgen en pressie uit te oefenen. Het gaat hierbij natuurlijk niet alleen om de retoriek zelf, maar ook om de wijze waarop retoriek gebruikt wordt in maatschappelijke en politieke processen.

14
15

In zijn inleiding stelt Waddell een lijst op van mogelijke onderwerpen voor toekomstig onderzoek en op plaats 3 komen 'international and cross-cultural studies'. Welke onderzoeksschool in Nederland zou zich hierop willen werpen?

Een ander interdisciplinair onderzoeksveld dat Waddell noemt is de studie van visueel/grafische middelen in de (geschiedenis van) milieucommunicatie, weer een gebied waar ook in Nederland nog maar weinig van bekend is. Te denken valt behalve aan foto's en illustraties bijvoorbeeld aan kaarten, diagrammen, in beeld gebrachte statistiek, naast tekst en als zelfstandige boodschap. Onderzoek van de visuele retoriek in verband met milieu en hygiëne is nog schaarser dan tekstanalyse.

Activiteiten van VVM

Vereniging van Milieukundigen

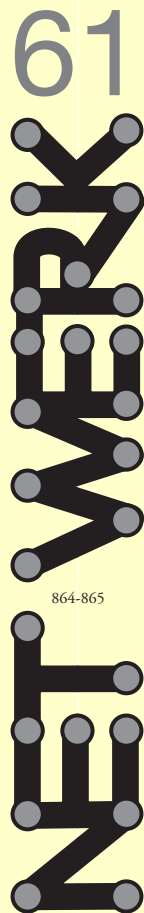
Wie zich niet alleen wil richten op de geschiedenis van het milieu maar ook kijkt naar de toekomst kan terecht bij verschillende bijeenkomsten die de Vereniging van Milieukundigen organiseert, bijvoorbeeld de bijeenkomst 'Voorspellen of achterblijven' in Hoogbrabant, Utrecht, op 10 september 1998, 13.30-18.00.

Voor meer informatie over de activiteiten van de VVM:
Marie-Thérèse Karssemaker
Postbus 2195
5202 CD Den Bosch
Tel. 073-6215985
fax 073-621 69 85
e-mail vvm@wxs.nl

Kopij voor nummer 62

Er is altijd ruimte voor bijdragen van lezers: nieuws, signalementen van nieuwe literatuur, opinies of verslagen. Wel kort en bondig om in de formule van Net Werk te passen.

Deadline: 14 augustus. 1998

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

NET WERK 62

866-867

Redactioneel

Dit nummer van Net Werk heeft lang op zich laten wachten. Als compensatie is het aantal pagina's groter dan gebruikelijk. Deze keer veel aandacht voor de geschiedenis van water. In nummer 63 komen theoretische aspecten van de geschiedenis van hygiëne en milieu aan de orde, in het bijzonder de relatie daartussen.

Poging tot herstart van een Europese vereniging voor milieugeschiedenis

Op de onlangs gehouden conferentie voor stedengeschiedenis te Venetië heeft Christoph Bernhardt, die de organisatie van de sessie over milieugeschiedenis op zich had genomen, een kleine vergadering bij elkaar geroepen. Hij wilde hiermee proberen opnieuw leven in te blazen in een Europees netwerk van milieuhistorici. Milieugeschiedenis krijgt tegenwoordig wel een sessie toegekend op conferenties. Dit was het geval bij de ESSH conferentie in maart, bij de chaotisch verlopen conferentie voor economische geschiedenis die eerst zou plaats vinden in Sevilla en uiteindelijk in afgeslankte vorm in Madrid plaatsvond en nu weer in Venetië bij de conferentie voor stedengeschiedenis. Daar werd ook bekend dat de volgende conferentie in Berlijn ook open stond voor een milieuhistorische sessie.

Daarmee is niet gezegd dat milieugeschiedenis als academisch vak een florissante toekomst tegemoet gaat. Diverse bekende milieuhistorici bekleeden een leerstoel met een andere invulling en bedrijven milieugeschiedenis als een eigen invulling van een ander specialisme. Dat betekent dat het vak als zodanig het risico loopt te verdwijnen zodra zij elders benoemd worden of gepensioneerd raken. De status van hygiënegeschiedenis is nog onduidelijker. In dit nummer vindt u een stuk over de First International Conference on the History of Occupational Health and Environmental Prevention. Bij dit onderwerp zijn milieu en hygiëne betrokken, maar deze onderwerpen zijn veel ruimer dan bij een dergelijke conferentie naar voren komt. Voor medisch-historici is de geschiedenis van hygiëne slechts een klein subthema. Het zou dus wel nodig zijn een forum te hebben voor de geschiedenis van het milieu, van milieuhygiëne en van hygiëne, drie gebieden die met elkaar vervlochten zijn en die telkens in de marge van andere aandachtsgebieden zullen blijven als niets gebeurt. Wellicht kan de wetenschapsgeschiedenis inspiratie brengen over de wijze waarop beginnende disciplines zich een plaats onder de wetenschappelijke zon hebben weten te veroveren.

Verder zijn er jonge en enthousiaste wetenschappers nodig die de kar ook organisatorisch zouden willen trekken. Makkelijk zal het niet zijn. Jan-Willem Oosthoek, die de eerste stappen heeft gezet voor het opzetten van een home page over milieugeschiedenis, merkt het al. Voor continuïteit en middelen ter ondersteuning van een dergelijke onderneming is een structurele plek in de academische gemeenschap nodig, en juist die moet nog worden veroverd.

Myriam Daru

Congressen en lezingen

'Nature's Nation' Reconsidered: American Concepts of Nature from Wonder to Ecological Crisis

Call for papers

European Association for American Studies Conference 2000

April 14-17, 2000 Graz, Austria

Today's advanced understanding of nature calls for a drastic re-conceptualization of traditional ideas about our relation to the natural environment. At the beginning of a new millennium an adequate understanding of 'nature' will be of utmost importance, and an investigation into the dominant ideas and

attitudes of a nation and culture powerful enough to change that environment on a global scale would seem highly appropriate. A host of historical, socio-political and economical as well as cultural, literary, and psychological approaches can be applied to the theme in an attempt to understand the place and function of nature in American history (and the history of American self-definition) as well as the current manifestations of a new interest in nature in various areas of American culture and society. Lectures and workshops could thus inquire into the powerful impact the idea of nature had on American society and culture in the past, but also into the creative ("utopian") potential it still has in contemporary conceptualizations of alternative or different lives (and life styles). They could explore the multitude of myths and concepts relating to 'nature' and 'America' (European and American projections, Jeffersonian ideals and agrarian myths from the early republic to the New Deal, from pastoral self-confinement to the dynamics of westward expansion), conservation movements (the establishment of national parks and natural museums), nature writing, the representation of nature in literature, the arts, photography and film. They could also deal with Native American natural religion and its echoes in contemporary

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

868-869

62
NET WERK

mainstream and (ethnic) counter-culture(s), with ecological movements in politics and the arts, with eco-feminism; or with the various manifestations of 'artificial' nature in plastic or in cyberspace.

Proposals for parallel/dialogue lectures should be submitted to the EAAS delegate of your national/regional American Studies Association, with copies to the EAAS President, Heinz Ickstadt, by January 31, 1999.

Proposals for workshop topics (and organizers) should be submitted to the EAAS delegate of your national/regional American Studies Association, with copies to the EAAS Secretary, Walter Hölbling, by January 31, 1999.

This Call for Papers and more recent information on the conference will be available on the web site of the EAAS at:

<<http://www.let.uu.nl/eaas/eaas2000.htm>>.

For more information, contact:
Jaap Verheul
History Department
Universiteit Utrecht
Kromme Nieuwegracht 66
3512 HL Utrecht
tel. +31 30 253 6034
fax. +31 30 253 6391
email Jaap.Verheul@let.uu.nl

Gendered Landscapes: An Interdisciplinary Exploration of Past Place and Space

May 29 - June 1, 1999

The Nittany Lion Inn

*The Pennsylvania State University
State College, Pennsylvania*

The goal of the first Gendered Landscapes conference is to convene scholars from the many disciplines who study and are inspired by issues of gender and landscape history. This unique conference offers an opportunity for participants to establish new standards for communication across disciplinary and cultural boundaries. The conference theme allows for a broadly based, widely interpreted discussion regarding the cultural meanings of the spaces in which we have lived and worked.

Who should attend

Geographers; sociologists; historians of architecture, art, and the environment; anthropologists; public and urban historians; landscape architects; scholars in American Studies and Women's Studies; and others.

For complete details and up-to-date information, please visit the Web site at: <http://www.outreach.psu.edu/C&I/GenderedLandscapes/>

Landscape and Memory: oral history and the environment

Brighton, England. Submission deadline: 1 November, 1998.

Date of conference: May 15-16, 1999

Themes: Memory and place, protest, green lifestyles, heritage, oral history and development
Proposals should be sent to: Steve Hussey, History Department, Essex University, Colchester CO4 3SQ, England
Proposals must be received before 1 November 1998
Email enquiries to Steve Hussey (husss@essex.ac.uk), Joanna Bornat (bornat@open.ac.uk) or Al Thomson (a.s.thomson@sussex.ac.uk)

of our historic heritage, shaped by people who have left their traces upon it, nor merely dotted with archaeological sites, but often so richly full of field systems, shielings, dykes etc. as to constitute an "historical landscape" itself. The purpose of this one-day symposium is to explore the interfaces between archaeological and modern forms of land use, including forestry, farming, recreation and nature conservation, in the context of landscape. Do we all know what archaeologists want? Does the archaeologist know? How can the problems be solved? How do archaeologists study the landscape? Is this of any value to anyone else? The programme is designed to address these problems both directly and obliquely.

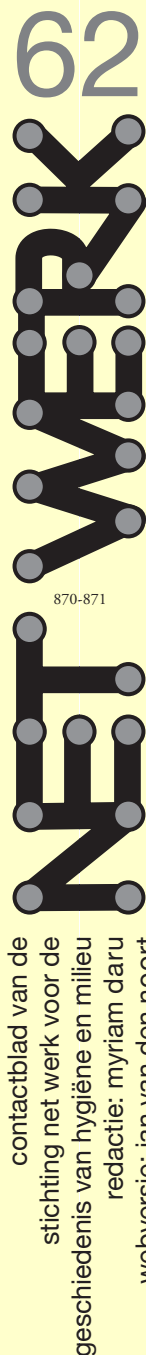
Programme:

- Roger Mercer, RCAHMS. "The archaeologist and the landscape: a changing understanding of the problem of recording".
Lesley Macinnes, Historic Scotland. "Historic Scotland: a strategy for the historic landscape in the 21st century".
Rebecca Hughes, Scottish Natural Heritage. "Scottish Natural Heritage: A strategy for the Natural Heritage landscape in the 21st century".
Jean Balfour. "Pressure points: Farmers, foresters and archaeologists".

4 5 Understanding the historical landscape in its environmental setting

University of St. Andrews, Institute for Environmental History Annual Conference' Location: Scottish Natural Heritage Countryside Centre, Battleby, Perthshire, Scotland, UK.
Date: Tuesday, 22 September 1998

The landscape is many things: a work place for farmers and foresters, a playground for urban people, a thing of beauty treasured by everyone, a living space for plants, insects and animals. It is also part

- Lynn Dyson Bruce and Jack Stevenson. "RCAHMS: the historical landscape assessment project and other work".
Caroline Earwood. "Forest Enterprise: Heritage and environmental data capture in Wales".
Hugh Ingram and Richard Hingley. "Trying to understand peat bogs".
Alan Hampson and Chris Smout. "Trying to understand woods".
Plenary discussion: "Ambitions, suspicions; partnership and problems".
Enquiries: Mrs. M. Richards, University of St. Andrews, Institute for Environmental History, St John's House, South Street, St. Andrews, Fife KY16 9QW, Scotland. Tel. 01334 476161 (International: +44 1334 476161)

Symposium 'Woodlands - Past, Present and Future'

Location: University of Stirling
Date: Saturday, 21 November 1998

- Programme:
Fiona Watson, University of Stirling. "Woodland history, 1500-1700".
John Fowler, Freelance writer. "In search of Steven and Carlisle".
Peter Quelch, Forestry Authority. "Upland wood pasture".
Mairi Stewart, Perthshire Native Woods. "Woodland history of Loch Tayside, 1650-1850".

5
6

- Ian Simpson, University of Stirling. "Woodlands and Landscape".
John Hunt, Millennium Forests for Scotland. "Millennium Forests for Scotland".
Syd House, Forestry authority. Native woodlands in Loch Lomondside: an overview".
Phil Radcliffe, Environmental consultant. "A vision for our Native Woods".
Enquiries: L. Corbett. Forth naturalist and Historian, University of Stirling, Stirling FK9 4LA. Tel. 01259 215091 (International: +44 1259 215091).

Oproep

The "Bulletin of the Environmental Studies Association of Canada / Le Bulletin de l'Association Canadienne des Etudes Environnementales" invites submissions of an informational nature to its next newsletter. We especially invite announcements of events, upcoming conferences, calls for papers, recent and impending publications, and so on, of relevance to any aspect of environmental scholarship. The Environmental Studies Association of Canada / L'Association Canadienne des Etudes Environnementales (ESAC/ACEE) is an association of scholars and researchers involved in all areas of environmental research, scholarship, theory and practice. Among other things, ESAC/ACEE sponsors meetings

and conferences, of which the next, on "Science, Technology and the Rise of Nature" (co-sponsored by the Society for the Social Studies of Science), will be held from Oct. 28 to Nov. 1, 1998 in Halifax, Nova Scotia. For information, see the conference web site at <http://plant.mta.ca/~ssss/>. For information on the Association, see <http://www.yorku.ca/faculty/academic/meisner/esac>.

Electronic submissions to the Bulletin can be sent in either English or French (or, preferably, both) by email to: ai@yorku.ca. Please include the word "ESAC" in the Subject line. Attachments should be in Word for Windows or in text format. Regular mail submissions should be sent to: ESAC Newsletter Editor, c/o Faculty of Environmental Studies, 3rd Floor, Lumbers Building, York University, 4700 Keele Street, Toronto, Ontario, M3J 1P3, Canada.

Nieuwe reeks over milieugeschiedenis

Auteurs gezocht

The Ohio University Press has recently launched a Series in Ecology and History. This series will publish important regional and subregional studies which speak to broad nonspecialist audiences and are appropriate for adoption in survey courses in glo-

bal and comparative environmental history as well as in surveys of regional and/or national histories.

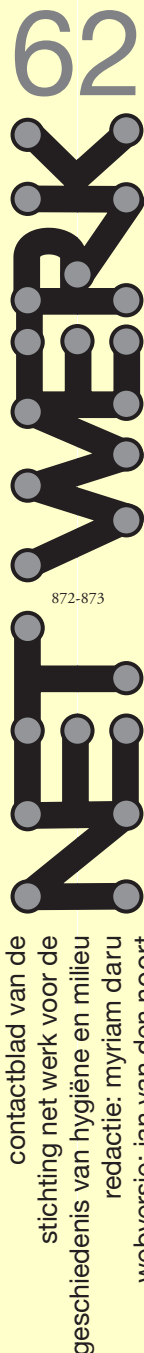
Under the editorship of Associate Professor James L.A. Webb, Jr. of Colby College, the Series in Ecology and History will focus on publishing the best of the emerging literature on the environmental history of the wider world.

The Inaugural Volume The inaugural volume in the Ohio University Press Series in Ecology and History is the paperback edition of Conrad Totman's *The Green Archipelago: Forestry in Preindustrial Japan*, a widely acclaimed study of Japan's environmental policies over the centuries.

Professor Totman raises the critical question of how Japan's steeply mountainous woodland has remained biologically healthy despite centuries of intensive exploitation by a dense human population that has always been dependent on wood and other forest products.

Mindful that in global terms this has been a rare outcome, and one that bears directly on Japan's recent experience as an affluent, industrial society, Totman examines the causes, forms, and effects of forest use and management in Japan during the millennium to 1870. He focuses mainly on the centuries after 1600 when the Japanese found themselves driven by their own excesses into programs of woodland protec-

6
7

tion and regenerative forestry. The Ohio University Press would like to solicit manuscripts in environmental history for consideration for publication. Prospective authors are invited to submit a prospectus to James Webb, the general editor, at the Department of History, Colby College, Waterville, Maine 04901 USA (email: jlwebb@colby.edu) or to Gillian Berchowitz, Acquisitions Editor, The Ohio University Press, Scott Quadrangle, Athens, Ohio 45701 USA email: berchowi@oak.cats.ohiou.edu.

Culture and Environmentalism

Conference 3rd-5th July 1998

Faculty of Humanities

Bath Spa University College

The Association for the Study of Literature and Environment.

Bij deze conferentie was een groot aantal sessies, waarvan enkele met een ecologisch-historisch thema: Een selectie van de papers voor deze conferentie

Sylvia Bowerbank (McMaster University, Ontario) 'The Study of Nature: Ecological Dialogues for LateEighteenth-Century Children'

Jennifer Ann Dickinson (University of Virginia) "These fearful wastes of forests and water': Nineteenth-Century British Naturalists' Constructions of the Amazon

Ecocritical History:
Erica Fudge (Bath Spa University College) 'Seeing All Their Insides: Francis Bacon and the Reclamation of a Lost World'

Elsbeth Graham (Liverpool John Moores University) 'Environmental Criticism and Seventeenth Century Studies'

Bruce Carlson (University of Tampere, Finland) 'Ecological Transitions in Edmund Spenser's Later Pastoral'

John Mackenzie (Lancaster University) 'Imperialist Texts and the Environment'

Stefania Gallini (University of Milan) 'Environmental History in fieri: a comparative analysis of Spanish, Italian, British and North American Approaches'

Claire Cohen (Brunel University) 'Parish Maps: an expression of community awareness of the environment

First International Conference on the History of Occupational and Environmental Prevention

Rome, 4-6 oktober 1998

Pontificia Universitas Urbaniana

Voor de eerste keer is een internationale conferentie georganiseerd met als thema de geschiedenis van arbeidshygiëne en de preventie van beroepsziekten. De organisatoren wilden kennelijk indruk maken met

7
8

de hoeveelheid sprekers die zij hebben weten samen te brengen in de pauselijke universiteit van Rome. De lijst van papers die hier volgt is daarom ook slechts een kleine selectie uit het gebodene. Wie het complete programma wil lezen, kan contact opnemen met de redactie van Net Werk. Opvallend is overigens de zeer geringe aanwezigheid van Nederlandse thema's. Een inleiding over Samuel Senior Coronel vormde de enige bijdrage met een Nederlands perspectief.

Introductory session

The ethical foundations of occupational and environmental prevention: an historical overview, Berlinguer G.

Occupational and environmental health prevention pioneers

Samuel Senior Soronel, a 19th century hygienist and pioneer in preventive health care, Weel, A.N.H.

Focusing Bernardino Ramazzini's contribution to occupational and environmental prevention through the concept mapping approach, Franco G., Paita L.

Designing environment for health (architectural, social, and economic issues)

Pollution and environmental health prevention in ancient Rome, Di Porto A.

Public hygiene and disease prevention policies of the Turin municipality in the 19th century, Nonnis Vigilante S.

The links between health and environment: the emergence of an ecological perspective, Pearse W.

Historical perspectives of occupational and environmental hazard prevention

Benzene: an historical perspective of response in relation to knowledge of toxicity, Infante P.

Historical consideration on prevention of health risks from pesticides in Japan, Matsushita T., Hashiguchi K.

Historical perspectives of occupational and environmental hazard prevention

Social determinants of successful intervention; silicosis control in the Vermont granite industry, 1938-1960, Rosenberg B., Levenstein C.

Evolving concepts in the environmental etiopathogenesis of cancer: role of infectious diseases and perspectives for primary and secondary prevention, Tomao S., Mozzicafredi A., Romiti A.

The history of occupational prevention: story of benzene, Forni A.

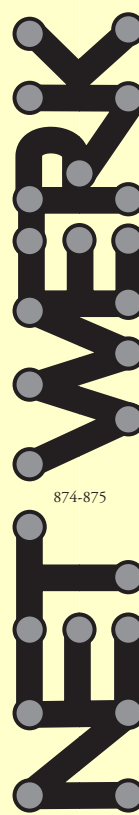
Plenary Session

Research and exposure regulations in a historical occupational prevention perspective, Knave B.

Environmental impact of uranium mining in the Navajo nation (1947-1966) a case of human experimentation, Moure-Eraso R.

8
9

62

874-875

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Historical perspectives of occupational and environmental policy and regulations

More than one century seeking for unhealthy industries, Bockberti G.

The public hygiene code of Agostino Bertani, Fara G. M., Melino C.

Lessons learned three centuries of occupational health laws, Feitshans I.

Historical analysis of legal regulations for occupational prevention in Germany, Luczak H.

Risk communication a brief historical review of shifting context and meaning, Lum, M.R.

Special session: historical perspectives on the prevention of occupational zoonoses

Occupational diseases connected with animal industry: a historical overview, Mantovani A., Marahelli R., Battelli G, Baldelli R., Musti M.

The involvement of the world health organization veterinary public health in occupational health, Seimenis A.

Evolution of the Italian legislation of occupational zoonoses, Ghinzelli M., Loli Piccolomini L.

Biological risk assessment in animal husbandry and abattoirs. A multi-disciplinary approach: historical perspectives of the last twenty years, Benvenuti F., Gancellotti F.M.

9
10

Diversen:

Industrial processes, environmental pollution and risk of cancer, Bulgheroni P., Bulgheroni A.

The technological approach in risk assessment: historical aspects, Carlo-Stella N.

Prohibiting polluting discharges in ancient Roman law: smoke, Di Porto A., Gagliardi L.

The health effects of mining and milling chrysotile asbestos. The experience of the batangero asbestos mine in Italy, Magnani C., Silvestri S., Galisti R., Bruno C.

The antitubercular movement in Italy between phylantropy and public intervention (1900-1940), Molinari A.

Industrial hygiene and occupational health in 20th century Germany, especially the GDR in the 1950s, Moser G.

Work accidents and occupational diseases among fire fighters: an epidemiological study one hundred years ago, Figà Talamanca I.

Mining and milling chrysotile asbestos: the history of Balangero asbestos mine in Italy, Silvestri S, Magnani C., Galisti R., Bruno L.

Beyond the plague. Environmental hygiene and air pollution in Venice 1200-1900, Stolberg M.

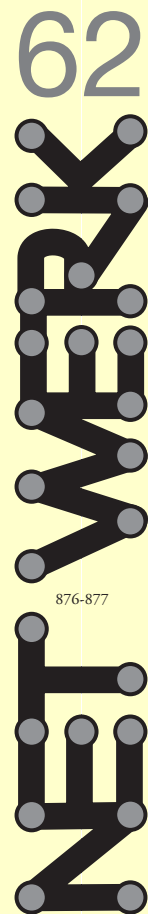
The history of carbon black production and history of prevention in carbon black industry in Poland, Tanzilli P., Vinci E.

Gender, technologie en milieu

Tijdens de studiedag 'Techniek in het huishouden' te Utrecht op 24 september j.l., georganiseerd door het Centrum Vrouwen en exacte vakken is door ondergetekende een lezing gehouden met de titel 'Waterwerk'. In deze lezing is de nadruk gelegd op de raakvlakken van het huishouden en de ontwikkelingen van de waterinfrastructuur. Beslissingen over watersystemen worden meestal niet genomen als gevolg van behoeften afkomstig van de alledaagse activiteiten binnen het huishouden maar hebben wel ingrijpende uitwerkingen op de wijze waarop huishoudens met water omgaan. Dat wil zeggen vooral voor vrouwen die de gevolgen van die beslissingen lijfelijk moeten dragen, vooral als zij meer spierkracht, tijd en moeite moeten steken in handelingen die door een beter aangepaste technologie anders hadden kunnen uitzien, onder andere in tijden van technische crises, wanneer de bevoorradings van water in kwantitatief of kwalitatief opzicht tekort schiet. Dit is tijdens de lezing geïllustreerd aan de hand van een aantal processen die de Nederlandse watersystemen hebben doorgemaakt: de disciplinerende (temming), mechanisering, medicalisering, chemisering, domesticering (het binnenshuis halen van activiteiten die zich daarvoor buitenshuis

afspeelden) en individualisering van water. Bij de behoeften van huishoudens horen ook behoeften die verbonden zijn met symbolische en emotionele handelingen. Anthropologen hebben herhaaldelijk gewezen op mislukkingen van te technisch opgezette (ontwikkelings)projecten die hiermee geen rekening hielden en vrouwen confronteerden met handelingen die zij niet wensten uit te voeren. Maar ook in de westerse maatschappijen zorgden de schepers van technische oplossingen voor waterproblemen.

Bij het project TIN 20, dat moet leiden tot een voortzetting van de reeks over de geschiedenis van de techniek in Nederland in de twintigste eeuw, komen de aspecten gender en milieu hier en daar aan de orde, maar niet op de wijze waarop zij hier zijn voorgesteld. In de voorbereidende fase is sprake van gender en water, maar dan om vast te stellen dat de waterstaatscultuur bol zit van mannelijke waarden. Gender komt verder naar voren in het onderdeel over huishoudtechnologie. Milieu komt ter sprake bij het onderdeel over de ontwikkeling van de chemische industrie. Het zou jammer zijn als bij deze reeks de kans gemist zou worden deze nogal lineaire benadering aan te vullen met stukken over de interactie van de verschillende maatschappelijk, culturele en technologische processen (Myriam Daru)

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

876-877

Veranderingen in wasgewoonten en de introductie van synthetische wasmiddelen in Nederland. 1890-1970

Een aantal jaren geleden moesten we tijdens een besloten symposium over de geschiedenis van de was, gesponsord door Procter and Gamble, vaststellen dat er veel te veel gesteund moest worden op buitenlandse literatuur. Procter en Gamble had een sociologe gevraagd om een historisch overzicht en Nederlandse gegevens ontbraken bijna geheel. Historiografisch onderzoek (M. Daru m.m.v. H. Lakmaker) over de geschiedenis van het huishoudelijk werk bevestigde in 1993 het tekort aan goed onderbouwde Nederlandse studies. De situatie is aan het veranderen. Over enkele jaren zal het mogelijk zijn de ontwikkelingen in Nederland bij comparatief onderzoek te betrekken. Het onderzoek van Frank van der Most, waarvan hier een samenvatting volgt, is verricht in het kader van het TIN 20 project. Samen met een promotie-onderzoek over de wasgewoonten van Nederlandse huisvrouwen aan het Belle van Zuylen Instituut, draagt deze studie bij tot de kennis van de geschiedenis van de was.

De wasgewoonten van de Nederlandse huisvrouw zijn in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw ingrijpend gewijzigd. Hoewel

zich voor die tijd in beperkte krin-
gen ook enige veranderingen hebben voorgedaan, werd de was in de eerste helft van deze eeuw op met de negentiende eeuw vergelijkbare wijze gedaan. In de jaren vijftig en zestig deden zich drie ontwikkelingen voor in samenhang waarmee de wasgewoonten zijn veranderd. Wasmachines en met name volautomatische wasmachines raakten op grote schaal verspreid, synthetische gezinswasmiddelen deden hun intrede en veroverden de markt van wasmiddelen en ten derde was textiel op basis van kunstvezels in opkomst. Hoe de wasgewoonten van eind jaren '60 verschilden van die van rond 1950 is in grote lijnen in kaart gebracht, maar hoe die veranderingen in de loop der tijd hun intrede deden, staat nog open voor nader onderzoek.

De tekst gaat uitgebreid in op de ontwikkeling van de eerste synthetische 'zeep' en de introductie van deze stoffen in achtereenvolgens de textielindustrieën de consumentenmarkt. Voor Nederland is een case uitgewerkt van de introductie in de jaren direct na de Tweede Wereldoorlog van een door Shell ontwikkelde synthetische 'zeep' genaamd Teepol. Hoewel Teepol niet aansloeg bij de Nederlandse zeepfabrikanten en met name Unilever,

11
12

11
12

was een belangrijk gevolg van het contact tussen Shell, dat de zeep- en wasmiddelenindustrie zich genoodzaakt zag zich op de ontwikkeling van chemisch-wetenschappelijke kennis van (synthetische) wasmiddelen te oriënteren. Synthetische wasmiddelen werden in de na-oorlogse decennia voortdurend complexer van samenstelling en konden functies vervullen die voorheen door verschillende middelen naast elkaar werden vervuld (denk aan water ontharden, wassen, bleken, inweken van zowel witte als bontewas)

Een belangrijke conclusie is verder dat de locatie van voor het wassen benodigde kennis is verplaatst van de wassende huisvrouw naar de laboratoria en ontwikkelingsafdelingen van wasmiddelen en wasmachinefabrikanten. Tegelijkertijd veranderde de aard van de benodigde kennis van 'traditioneel' naar wetenschappelijke chemische (voor wasmiddelen) en werktuigbouwkundige (voor wasmachines). Voor huisvrouwen was het van belang dat zij hun kennis van de verschillende stappen van het wasproces en de te gebruiken middelen (soda, zachte zeep, harde zeep, bleekmiddelen, stijfelmiddelen, waterontharders, vlekkenmiddelen) inwisselden voor productkennis van de vele soorten en merken totaalwasmiddelen en wasmachines.

Frank van der Most

Vierde internationale conferentie voor steden-geschiedenis

Venetië
3-6 september 1998

Een conferentie over stedengeschiedenis in een stad als Venetië is a priori al een aantrekkelijk vooruitzicht. Bovendien was het mogelijk een individueel programma samen te stellen met een groot aantal papers met milieu en/of hygiëne als centraal thema of met een aanverwante inhoud, want sommige relevante papers waren niet terecht gekomen in de sessie 'Urban environmental problems'.

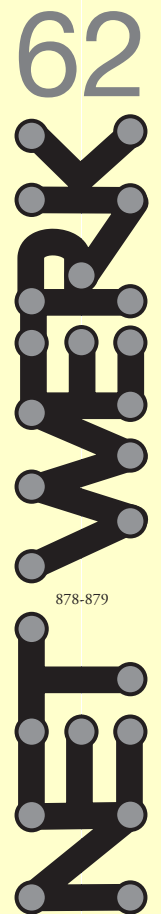
Hier volgt een korte samenvatting van een aantal van deze papers. In Net Werk 63 komen papers aan de orde die hoofdzakelijk betrekking hebben op luchtvervuiling en ruimtelijke ordening.

Urszula Sowina

Aqueductor. Qui était-il dans la ville médiévale?

Poolse middeleeuwse bronnen melden de aanwezigheid van een aqueductor. Sommige historici hebben hierin het bewijs gezien van de aanwezigheid van waterleidingsnetwerken in de middeleeuwse steden van Polen. Een dergelijk bewijs is er wel in de 16e eeuw met de uitdrukkelijke melding van leidingen,

12
13

878-879

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

aangelegd door een aqueductor. In teksten die de technische uitvoering van het werk van de aqueductor niet preciseren, blijft het onzeker of het gaat om het transporteren van water of om het aanleggen van drinkwaterwerken in welke vorm dan ook. In het geval van steden met een uitgebreide biernijverheid is de aanwezigheid van een systeem dat de aanvoer van water van blijvende kwaliteit verzekerd zou hebben geloofwaardiger, maar niet a priori bewezen. Wat wel bekend is, is het bestaan van watertorens in Poolse steden in de 14e eeuw, met daarbij behorende mechanische installaties. In de 16e eeuw waren de watermeesters belast met complexe en dure werkzaamheden en droegen zij soms de titel van canalium magister. Soms waren zij oorspronkelijk loodgieters of dakdekkers. Zij genoten een vrij hoge status en zelfstandigheid.

Rossica Pannova

The water supply system in medieval Bulgarian settlements

Aan het einde van de 7e eeuw werd de Bulgaarse staat opgericht met Pliska als hoofdstad. In de negende eeuw werd de hoofdstad tijdens de oorlog met de Byzantijnen verwoest en in twintig jaar herbouwd. Naast de uitgebreide verdedigingswerken was een goede waterbevoorrading een vereiste voor het uitoefenen van de macht door de khans, die

hun nomadische leefstijl ingeruild hadden voor een vaste residentie. Zij maakten voor een deel gebruik van in de oudheid aangelegde waterleidingen. Daarnaast was er een systeem voor de opvang van regenwater in grote waterreservoirs. Binnen de stad was een netwerk van klei- en loden pijpen voor schoon water en gemetselde riolen voor de afvoer van afvalwater. De stad was gebouwd op een heuvelflank en kon daardoor gebruik maken van het natuurlijke verval voor haar watersysteem. Na de 9e eeuw, tijdens de Byzantijnse overheersing, werd de hoofdstad Pliska haar rol ontnomen als symbool van de heidense overheersing. Het watersysteem raakte toen in verval. Na 150 jaar Byzantijnse overheersing werd in 1186 de Bulgaarse staat hersteld. Als nieuwe hoofdstad koos men voor Turnovo. In tegenstelling tot de netwerken gebouwd door de centralistische machthebbers in de vroege middeleeuwen was de waterbevoorrading gebaseerd op putten en regenwaterbakken. Putten waren onderdeel van de verdedigingswerken. Er is in die tijd geen sprake meer van een netwerk van leidingen. Afvalwater vloeyde in tegenstelling tot de eerdere periode door de straten. De geschiedenis van de Bulgaarse hoofdsteden is een voorbeeld van de wijze waarop het watersysteem de staats- en stadsorganisatie weer spiegelt.

13
14

**Daniela Bertoletti
Francesca Carlino
Cristinas Troilo**

*Water supplying and removal
in Genoa*

De havenstad Genua heeft gebruik kunnen maken van het door de Romeinen aangelegde aquaduct tot in de 9e eeuw de groei van de stad om andere oplossingen vroeg. Verschillende strategieën zijn toen gevolgd om de burgers van drinkwater te voorzien, in het bijzonder de bouw van speciale muren, diane genoemd, om water naar verswaterreservoirs te voeren. Rond 1200 is een nieuw aquaduct gebouwd. Het stadsbestuur had de controle over drinkwater in handen, met een uitvoerige regelgeving en regelmatige inspecties ter handhaving daarvan. De distributie van water was duidelijk onderworpen aan de heersende maatschappelijke hiërarchie: de oligarchie werd met waterleidingen voorzien tot in de huizen, het volk moest naar de fonteinen. Watertekorten leidden in de 17e eeuw tot het zoeken naar nieuwe bronnen en het verlengen van de toevoerleidingen. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw is de traditionele watervoorziening structureel veranderd.

De afvoer van vuil water in Genua is sterk bepaald door de topografie van de stad en de aanwezigheid daarbinnen van beken. In de loop der tijden is een ondergronds

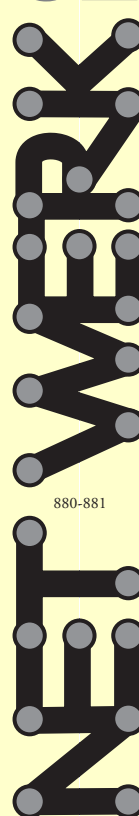
netwerk ontstaan. De exacte samenstelling van dit netwerk is niet bekend, de auteurs hanteren hierover een aantal werkhypothesen. De hygiënische situatie was midden negentiende eeuw voldoende alarmerend en de “gezondheidskwestie” voldoende actueel om de ingenieurs Bizot en Gauthier de opdracht te geven de situatie te inventariseren en oplossingen aan te dragen. De daadwerkelijk uitgevoerde oplossingen waren halfslachtig en voldeden niet. De stank in de stad en in de haven was in het derde kwart van de negentiende eeuw zodanig dat het gebruik van syfons per decreet werd opgelegd. Zuivering van het Genuese afvalwater is echter pas in een zeer recent verleden werkelijkheid geworden.

Derek Keene

*Issues of water in medieval London,
to c. 1300*

Als het ging om water in de dertiende eeuw, stonden voor het Londense stadsbestuur de belangen van handel en visserij en de doorstroming van water voorop. Waterverkoopers voorzagen de burgers die het konden betalen van vers water, de rest was aangewezen op het vuile oppervlakte water van de Themis en stadsbeken en ook putten. Door eb en vloed werd een flink deel van het in de rivier gegooid vuil weggespoeld, maar lang niet alles. Kennis over het aantal en de locatie

62

14
15

880-881

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

van putten is zeer onvolledig. Wel is bekend dat zij zich vaak in de nabijheid van zinkputten bevonden. Voorschriften hierover lijken meer betrekking te hebben op het gevaar van zinkwater voor funderingen dan voor verontreiniging. Bronnen geven een beeld van het gevaar van water in al zijn gedaanten, maar daarnaast ook van water als vermaak.

In de tweede helft van de dertiende eeuw was het drinkwaterprobleem van de stad (inmiddels gegroeid tot boven de 50.000 inwoners) zo nijpend dat een netwerk van drinkwaterleidingen tot stand kwam. Sommige kloosters beschikten over eigen leidingen. Het beheer kwam in handen van door de bevolking van hun wijk gekozen vrijwilligers, de ‘wardens of the conduits’. Het drinkwaterleidingennetwerk kan echter slechts een fractie van de bevolking hebben voorzien van bruikbaar drinkwater. De rest bleef aangewezen op minder veilig water. Pas in de zeventiende eeuw, toen de bevolking de 100.000 was gepasseerd, kwam er een radicale vernieuwing van het drinkwaternetwerk, met gebruik van mechanische middelen (pompen).

Christoph Bernhardt

*Zeitgenössische Kontroversen über die
Umweltfolgen der Oberreinkorrektion
im 19. Jahrhundert*

Tussen 1817 en 1876 werd een der groten waterbouwkundige werken van de Duitse geschiedenis uitgevoerd: de normalisering van de Rijn tussen Basel en Worms. De vaak optredende overstromingen, maar ook gezondheidsbedreigingen die men aan de Rijn toeschreef (de verspreiding van epidemieën) speelden hierin een rol. De werken vonden plaats onder veel protest. Dorpsbewoners protesteerden tegen verlies aan grond en vertrouwden niet op het voorkomen van overstromingen die de nieuwe kunstmatige loop van de rivier volgens haar bedenkers zou brengen. Tegenover de risico's zoals zij die kenden kwamen nieuwe onbekende risico's. Ook van de kant van bestuurders kwamen bezwaren. Een van de tegenstanders van de nieuwe werken was de Pruis Johan Albert Eytelwein, die de gevolgen van reguleringswerken van de Oder had leren kennen en dezelfde gevolgen voor de Rijn vreesde. In het jaar 1825 kwamen de controversen in een stroomversnelling. In dat jaar publiceerde de in Mannheim wonende Nederlander Van der Wijck een brochure met een reeks bezwaren. De Pruisische autoriteiten (onder wier gezag de Rheinprovinc viel) verzamelden in 1826 een reeks argumenten tegen het voornemen van de staten van Beieren en Baden. Een daarvan was de invloed van de werken op het grondwaterpeil. Verder vreesde men de verplaatsing

15
16

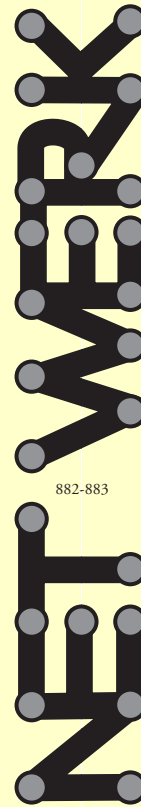
van overstromingen naar het eigen gebied. De stad Speyer protesteerde tegen de gevolgen voor haar ligging aan de Rijn. De verschillende protesten leidden tot verdere onderhandelingen en uiteindelijk tot compromissen. Politieke en juridische overwegingen verzachtten de Pruisische bezwaren. In de loop van de onderhandelingen veranderden ook de risico-inschattingen. Achteraf kan gezegd worden dat uiteindelijk op basis van het uitgewerkte 'succesmodel' zeer ingrijpende maatregelen zijn genomen met een zeer onvolledige kennis van de mogelijke gevolgen.

Isabel Freitas Botelho Cardoso

The water in Portuguese medieval towns
De Portugese middeleeuwse steden kenden drinkwaterleidingssystemen. De eigenaren konden verschillen: de koning, de stedelijke overheid of de burgers. De leidingen bevonden zich soms aan de oppervlakte, soms begraven. Daarnaast bleef er een variëteit aan middelen ter verkrijging van drinkwater, inclusief waterdragers. Belangrijk bij zowel dorpen als steden waren de openbare fontein. Watereigenendom en -consumptie waren veelal geregeld in gedetailleerde contracten. Voor de aansluiting van hun huizen op het hoofdnet moesten de burgers zelf zorgen. Daarboven dienden zij hand- en spandiensten

te verlenen voor het onderhoud van het waterstelsel. De bouw van de waterleidingen was in gedetailleerde bouwverordeningen geregeld. Naast de buisleidingen bleven ook goten bestaan, die beschermd moesten worden. De bescherming had vaak zwaar te leiden onder het doen en laten van burgers. Ter controle werd een stedelijke amtenaar aangesteld, genaamd almotacé. Deze had zelfs een beperkte rechtsprekende bevoegdheid, verleend door de koning. Daarnaast bestond er ook een systeem van pachten van de boete-inning. De almotacé's zelf handelden niet altijd correct, er zijn gevallen van dubieuze praktijken bekend. Voor het onderhoud waren opzichters werkzaam, die verantwoording moesten afleggen bij het stadsbestuur, de heer of de koning. Bij het uitvoeren van controles konden zij zich laten begeleiden door een notaris. Zij werden betaald uit middelen van het stadsbestuur en de geheven stedelijke accijnzen. Fontein waren belangrijke elementen van de openbare ruimte. Elke fontein was toegewezen aan bepaalde functies, zoals watervoorziening voor stadsbewoners, voor paarden, voor lastdieren of voor reizigers. De kwaliteit van de fontein bepaalde goeddeels de kwaliteit van de openbare ruimte. Een verwaarloosde fontein had meteen gevolgen voor de reputatie van een buurt. Handhaving

62

16
17

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

van de waterkwaliteit van fontein was moeilijk. De bronnen melden veelvuldige overtredingen. Getracht werd de handhaving te versterken door 1/3 van de boete toe te kennen aan de aanmelder van de overtreding. De groei van steden betekende een toenemende druk op het drinkwatersysteem. In de 15e eeuw is zelfs sprake van een crisis doordat de toename van waterdragers en watermolens leidde tot schaarste van lastdieren.

Josianne Teyssot

Les problèmes d'eau dans une petite ville française au Moyen Âge

De stad Riom in de Auvergne bestond waarschijnlijk al vóór de Romeinse bezetting en bleef daarna ook haar regionaal belang behouden. In de middeleeuwen waren putten de voornaamste bron van drinkwater. Een beek was kunstmatig omgeleid om molens ten behoeve van de nijverheid te laten werken maar diende niet voor de drinkwatervoorziening. De stad werd vanaf einde 13e eeuw verder van drinkwater voorzien via een leiding. Het aftappen werd via een contract met de eigenaar van de bron, een klooster, geregeld. Naast putten konden de bewoners voortaan ook het water van fontein gebruiken. Een fonteinmeester onderhield de voorzieningen. De oorspronkelijk in baksteen gemetselde leidingen

werden geleidelijk vervangen door natuurstenen metselwerk. In het midden van de 19e eeuw liet het gemeentebestuur gietijzeren leidingen leggen.

In bronnen vindt men eveneens vanaf de 13e eeuw diverse aanwijzingen voor de aanwezigheid van gegraven riolen. Materiële sporen hiervan zijn nog altijd aanwezig. Het tracé van deze riolen wijst erop dat zij oorspronkelijk moesten zorgen voor de afvoer van overtollig water en pas in tweede instantie gebruikt zijn om vuil water uit de huishoudens te laten wegspoelen.

Vitale Zanchettin

The Acqua Vergine and the urbanization of Tridente. Rome, 1450-1600

Het Acqua Virgo aquaduct, gebouwd door Agrippa, was in de 6e eeuw te beschadigd door de barbaarse invallen om nog bruikbaar te zijn voor Rome. Pausen dachten al aan een herstel in de 8e eeuw, maar pas in de 15e eeuw is er sprake van een gedeeltelijke restauratie. In de 16e eeuw ondernam Pius V grote herstelwerkzaamheden als een prestigieuze project. Dit infrastructurele werk was een onderdeel van de grootse pauselijke stedenbouwkundig werken. Gezondheidsmotieven waren er echter ook, aangezien de opeenhoping van water in 1566 in verband werd gebracht met een epidemie die 4000 mensen trof. Het gemeentebestuur financierde

17
18

een deel van de werken. Zij hoopte de kosten te kunnen dragen door het verpachten van aansluitingen. De hoofdleiding liep over het gebied van arme stadsdelen om water te verzorgen in rijkere wijken. De auteur benadrukt de symbolische functie van water in de stedelijke gemeenschap. De bouw van een fontein zoals de Mozesfontein doot Sixtus V onderstreept dit.

Signalementen

De dissertatie van Petra van Dam, *Vissen in veenmeren*, verschijnt als deel 34 van in de reeks 'Hollandse Studiën' als uitgave van de Historische Vereniging Holland i.s.m. uitgeverij Verloren. Officiële aanbieding van het boek: 24 oktober 1998 in het monumentale gebouw van het, Hoogheemraadschap van Rijnland te Leiden met lezingen van Petra van Dam over haar dissertatie en van Bart Ibelings over het middeleeuwse vogellevens in het graafschap Holland. Nadere inlichtingen bij Ad van der Zee 036-5327601 of brouwer. zee@wxs.nl.

De meeste hieronder genoemde dissertaties zijn via UMI verkrijgbaar. Sinds kort biedt dit bedrijf ook de mogelijkheid dissertaties als PDF bestanden vanaf haar site op internet 'online' op de eigen

harde schijf te halen en op een veilige pagina te betalen (met credit card). De binnengehaalde bestanden zijn een identiek met de documenten op microfiches en kunnen dan op de eigen printer worden afgedrukt, mits men beschikt over het programma Adobe Acrobat, dat ook via internet gratis te krijgen is. Met hetzelfde programma is ook het document op het scherm te lezen.

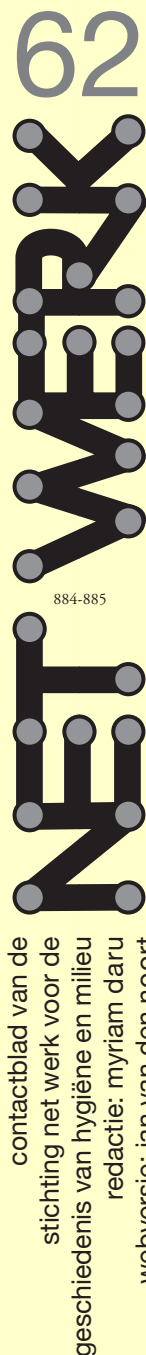
Benda-Beckmann, F. von e. a., 'Legal complexity, ecological sustainability and social (in)security in Indonesia: an AU Wageningen/EU Rotterdam research project', *Indonesian Environmental History Newsletter*, (June 1998) 11, pp. 2-14.

Berg, W. G. T., *125 jaar Gemeente Reiniging Delft*, (Delft: Meinema, 1998). f 29,90.

Bott, D. M., *Mains, drains and strains: the emergence of urban water and waste systems in the United States*, University of Illinois (Urbana-Champaign: 1997).

Borger, G. J., 'Natuur, landschap en water. Nut en noodzaak voor de toekomst, kansen en bedreigingen voor het heden', *De Stad en het Water, Jaarcongres 1997 Dordrecht* (Vereniging Stadswerk, 1998), pp.38-43.

Borger, G. J., 'Das Newwerck bey Coldenbuttell. Die hygrologischen Folgen der Abdammung

18
19

der Treen im Jahr 1570', *Festschrift für Michael Müller-Wille*, (Wachholtz: Neumünster, 1998) *Studien zur Archeologie des Ostseeraumes*, pp. 91-110.

Borger, G., 'Ruit Hora. Het landschap als geheugen', in: Feddes, F., R. Nerngreen, S. Jansen e. a. (eds.) *Oorden van onthouding. Nieuwe natuur in verstedelijkend Nederland*, (Rotterdam: NAI uitgevers, 1998), pp. 95-98.

Bucht, E., *Public parks in Sweden, 1860-1960: the planning and design discourse*, PhD Sveriges Lantbruksuniversitet (1997).

Buisman, J., *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel 3 1450-1575*, (Franeker: Van Wijnen, 1988), ISBN 90 5194 142 0, 808 blz. f 69,90. (Derde lijvige deel van de reeks, met relatief veel aandacht voor milieuhistorische aspecten.)
Buiten, H., M. Jansen en K. Volkert, *Het Griftpark. Proeftuin voor bodemsanering*, (Utrecht: Projectbureau sanering Griftpark, 1998).

Burgi, M., *Veränderungen in der Nutzung und Bewirtschaftung des Waldes und seiner Eigenschaften als Habitat am Beispiel der öffentlichen Waldungen im Zürcher Unter- und Weinland*, Eidgenössische Technische Hochschule Zürich (1997).

Cianci, M. H., *Public health nursing during the Great Depression:*

The Maryland experience, PhD George Mason University (1998).

Connolly, M. J., *Public health in 1920s Colorado: health to match its valleys*, PhD University of Kansas (1997).

Corson, M. W., *Hazardscapes in reunified Germany (power plants, industrial facilities, military bases)*, PHD University of South Carolina (1997).

Dewey, S. H., 'Don't breathe the air': *air pollution and the evolution of environmental policy and politics in the United States, 1945-1970*, PhD Rice University (1997).

Dirkx, G. H. P., 'Hackfort in het Gelderse landschap', *Hackfort. Huis en landgoed*, (Utrecht: Stichting Matrijs, 1998), pp. 13-47, 219-223.

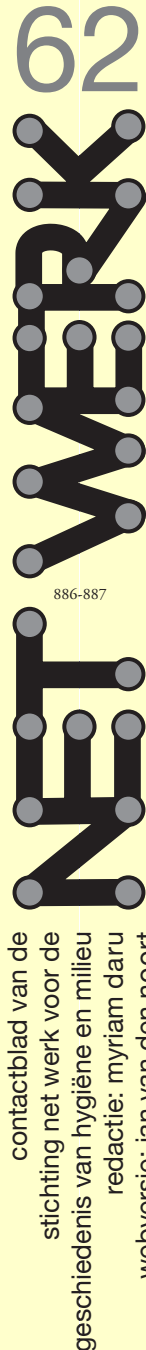
Ertsen, M., 'Water distribution in Java: a revision of a traditional perspective', *Indonesian Environmental History Newsletter*, (June 1998) 11, pp. 17.

Evans, S. D., *The green republic: a conservation history of Costa Rica, 1838-1996*, PhD University of Kansas (1997).

Feddes, F., R. Nerngreen, S. Jansen e. a. *Oorden van onthouding. Nieuwe natuur in verstedelijkend Nederland*, (Rotterdam: NAI Uitgevers, 1998).

Foster, K. R., M. F. Jenkins en A. Coxe Toogood, 'The Philadelphia yellow fever epidemic of 1793',

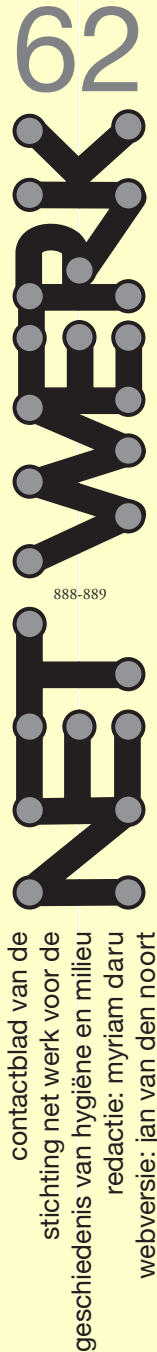
- 19 *Scientific American*, jrg. 279 (1998) 2, pp. 68-73.
- 20 Gaumer, B., *Le service de santé de la ville de Montréal de la mise sur pied au démantèlement, 1865-1975*, PhD Université de Montréal (Canada) (1997).
- Giedion, S. *Geschichte des Bades*, H. Ritter en S. von Moos (essays) (Hamburg: Europäische Verlagsanstalt, 1998), ISBN 3 434 50433 8. Herdruk van een deel uit 'Die Herrschaft der Mechanisierung. Ein Beitrag zur anonymen Geschichte'.
- Haefs, M., *Die Rolle des Sports in der Konstitutionshygiene - Das Beispiel Ferdinand Hueppe*, Dissertation Universiteit van Düsseldorf (Düsseldorf: 1997).
- Hau, M. G., *The social meanings of the beautiful body: popular hygienic culture in Germany, 1890-1930*, PhD The University of Iowa (1997).
- Hellrigel, M. A., *The quest to be 'modern': the adoption of electric light, heat, and power technology in small-town America, 1883-1929*, PHD Case Western Reserve University (1997).
- Hendriks, J.A., *De ontginning van Nederland*, (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 1998), ISBN 90 53451250. f 39.95.
- Hoppe, K. A., *Lords of the fly: environmental images, colonial science and social engineering in British East African sleeping sickness control, 1903-1963*, PhD Boston University (1997).
- Jankovic, V., *Meteors under scrutiny: private, public, and professional weather in Britain, 1660-1800*, PhD University of Notre Dame (1998).
- Jutte, R., G. B. Risse en J. Woodward (red.) *Culture, knowledge and healing: historical perspectives of homeopathic medicine in Europe and North America*, ISBN 0-9527045-7-9, xiv+338 blz. GBP 29.95 hardback.
- Köppitz, U. en J. Vögele, 'Über Umwelt - und Gesundheitsschutz in historischer Perspektive', Kals, E. (ed.) *Umwelt und Gesundheit: Die Verbindung ökologischer und gesundheitlicher Ansätze*, (Weinheim: Psychologie Verlags Union, 1998), pp. 7-19, ISBN 33-621-27397-2.
- Küster, H. *Geschichte des Waldes von der Urzeit bis zur Gegenwart*, (München: C.H. Beck, 1998), ISBN 3-406-44058-4, 267 blz. DM 58.-.
- Labisch, A., 'History of Public Health - History in Public Health: looking back and looking forward', *Social History of Medicine*, jrg. 11 (1998), pp. 1-13.
- Labisch, A. en J. Vögele, 'Stadt und Gesundheit. Anmerkungen zur neueren sozial- und medizin-historischen Diskussion in Deutschland', *Archiv für Sozialgeschichte*, jrg. 37 (1997), pp. 181-209.
- Lagaaij, A. en G. Verbong, *Kern-techniek in Nederland, 1945-1974*, ('s-Gravenhage/Eindhoven: KIVI afd. Kerntechniek/Stichting Historie der Techniek, 1998), ISBN 90-73331-19-6.
- Langenberg, J. H., A. Schuurman e. a. (red.) *Modes in het milieudebat*, (Den Haag: SDU Uitgevers, 1998), ISBN 90 399 1480 X. f 54,50.
- 20 Lustig, A. J., *The creation and uses of horticulture in Britain and France in the nineteenth century*, PhD University of California, Berkeley (1997).
- 21 Mccally, D. P., *The Everglades: an environmental biography*, PHD University of California, Berkeley (1997).
- McCarthy, J., 'Institutions governing forest use: Gunung Leuser, Aceh', *Indonesian Environmental History Newsletter*, (June 1998) 11, pp. 16.
- Mcdowell, N., *The sixteenth-century German plague text and its role in early modern medical discourse*, PhD University of Pennsylvania (1998).
- Mehos, D. C., *Science displayed: nation and nature at the Amsterdam Zoo, 'Artis'*, PhD University of Pennsylvania (1997).
- Niemeyer, H. E., 'People and environment in the Jakarta region, 1600-1800', *Indonesian Environmental History Newsletter*, (June 1998) 11, pp. 15.
- O'Malley, M. E., *Plumbing the body politic: a political ecology of water and waste in Berlin, 1850-1880*, PhD University of California, Berkeley (1997).
- Petrina, E., *The impact of the Rockefeller Foundation on Romanian scientific development, 1920-1939*, PhD Cornell University (1997).
- Rommelspacher, T., 'Zwischen Heimatschutz und Umweltprotect, Konflikte um Natur, Umwelt und Technik in der BRD 1945-65', *Forum Geschichtskultur, Information*, (Essen.: 1998) 1, pp. 22-29.
- Schwinning, P., *Die erste Choleraepidemie in Deutschland 1831. Dr. Karl Heinrich Ebermaier - Beobachtungen und Resultate anlässlich seines Berlin- und Magdeburgaufenthaltes vom 6. Oktober bis 11. November infolge der Entsendung rheinischer Ärzte zum praktischen Studium der Choleraeuche*, Dissertation, Medizinische Fakultät, Universität van Düsseldorf (Düsseldorf: 1997).
- Sfraga, M. P., *Distant vistas: Bradford Washburn, expeditionary science and landscape, 1930-1960*, PhD University of Alaska (Fairbanks :1997).
- Soluri, J., *Landscape and liveliness: an agroecological history of export banana growing in Honduras, 1870-1975*, PhD The

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

University of Michigan (1998).
 Vandevier, S. D., **Normative force: the state, transnational norms, and international environmental regimes**, PhD University of Maryland College Park (1997).
 Vögele, J., 'Demographie, Epidemiologie und Medizingeschichte', Paul. N. en Schlich. T. (eds.) **Medizingeschichte: Aufgaben - Probleme - Perspektiven**, (Frankfurt a. M./New York: 1998), pp. 292-310.
 ———, 'Urbanization, infant mortality and public health in Imperial Germany', Corsini, C. A. en P. P. Viazzo (red.) **The decline of infant and child mortality. the European experience: 1750-1990**, (Den Haag: UNICEF, 1997), pp. 109-127.
 21 Warren, C., **The silenced epidemic: a social history of lead poisoning in the United States since 1900**, PhD Brandeis University (1997).
 22 Watts, S., **Epidemics and history. Disease, power and imperialism**, (New Haven/London: Yale UP, 1997), ISBN 0-300-07015-2.
 Weyer-Von Schoutz, M., "Die Gesundheitsverhältnisse sind durchaus normal." Gesundheit und Krankheit in Hilden zwischen der Mitte des 19. Jahrhunderts und dem Ersten Weltkrieg', **Stadt und Gesundheit: Zur Entwicklung des Gesundheitswesens in Hilden**, (Hilden: 1998) Hildener Museumshefte, nr. 7, pp. 37-71.

———, 'Gefahren für Gesundheit und Leben. Konzepte und Probleme städtischer Daseinsvorsorge am Beispiel von Wasserversorgung und Abwasserentsorgung', **Geschichte lernen. Geschichtsunterricht heute**, jrg. 63 (1998), pp. 34-40.
 ———, "Hygiène et Assainissement des Villes" Zur wissenschaftlichen Begründung der "Stadthygiene" des 19. Jahrhunderts und deren Konsequenzen', **Berichte zur Wissenschaftsgeschichte**, (1998).
 Williams, J. C. **Energy and the Making of Modern California**, (Akron: University of Akron Press, 1997) Series on Technology and the Environment, ISBN 1-884836-15,1-884836-16-X, xviii + 465 blz. \$49.95 (geb), \$24.95 (pb.).
 Worth Estes, J. en B. G. Smith (red.) **A melancholy scene of devastation: the public response to the 1793 Philadelphia yellow fever epidemic** (Philadelphia: Science History Publications,).
 Yarkony, L., **The discourse of public health in Lyon, 1848-1914**, PhD University of Maryland College Park (1997).
 Young, C. C., **The development of wildlife biology in America: maintaining nature on the Kaibab plateau**, PhD University of Minnesota (1997).

Public Health and Social Justice in the Age of Chadwick Britain, 1800-1854

Christopher Hamlin
 University of Notre Dame
 Christopher Hamlin, auteur van 'A Science of Purity' staat bekend als een autoriteit op het gebied van de geschiedenis van hygiëne. Wanneer een nieuw boek van zijn hand verschijnt, kunnen we verwachten dat hij ons nieuwe inzichten zal brengen, op heel eigen wijze geformuleerd. In zijn laatste boek durft hij het aan om de klassieke en steeds herhaalde geschiedenis van Edwin Chadwick als pionier van de gezondheidstechniek in Groot-Brittannië te relativeren en opnieuw te interpreteren.
 The 1830s and 1840s are the formative years of modern public health in Britain, when the poor law bureaucrat Edwin Chadwick conceived his vision of public health through public works and began the campaign for the construction of the kinds of water and sewerage works that ultimately became the standard components of urban infrastructure throughout the developed world. This book first explores that vision and campaign against the backdrop of the great 'condition-of-England' questions of the period, of what rights and

expectations working people could justifiably have in regard to political participation, food, shelter and conditions of work. It examines the ways Chadwick's sanitarianism fit the political needs of the much-hated Poor Law Commission and of Whig and Tory governments, each seeking some antidote to revolutionary Charitism. It then reviews the Chadwickians' efforts to solve the host of problems they met in trying to implement the sanitary idea: of what responsibilities central and local units of government, and private contractors, were to have; of how townspeople could be persuaded to embark on untried public technologies; of where the new public health experts were to come from; and of how elegant technical designs were to be fitted to the unique social, political and geographic circumstances of individual towns.
 Rejecting the view that Chadwick's program was a simple response to an obvious urban problem Professor Hamlin argues that at the time a 'public health' focusing narrowly on sanitary public works represented a retreat of public medicine from involvement with the great social issues of the Industrial Revolution. In exploring the views of medical men who were critical of Chadwick, Hamlin suggests the parameters of a public health that might have been, in which concern for health and well-being becomes the foun-

dation of a public medicine that is a principal guarantor of social justice. This book offers modern public health professionals elements of a forgotten professional heritage that might be useful in responding to the bewildering range of health problems we now confront.

Contents

Introduction;

1. Health as money;
2. A political medicine;
3. Prelude to the Sanitary Report, 1833-1838;
4. The making of the Sanitary Report, 1839-1842;
5. The Sanitary Report;
6. Chadwick's evidence: the local reports;
7. Sanitation triumphant: the health of towns commission, 1843-1845;
8. The politics of public health, 1841-1848;
9. Selling sanitation: The inspectors and the local authorities, 1848-1854;
10. Lost in the pipes;

Conclusion; Bibliography.

Cambridge Studies in the History of Medicine 1998 228 x 152 mm
364 pp. 7 half-tones. Hardback £ 40.00 , ISBN 0 521 58363 2

62

NET WERK

890-891

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort